

Vladimir Veselica i Dragomir Vojnić*

UDK 338.98:338.97:338.24 (497.5)

Izvorni znanstveni rad

QUO VADIS CROATIA

Integracijski procesi, globalizacijski trendovi i zemlje u tranziciji: Povijesna retrospektiva i aktualni trenutak, gdje je Hrvatska

Zemlje u tranziciji u tijeku proteklim su se devedesetima, kao i na početku novog stoljeća, nalazile pod značajnim utjecajima euroatlantskih integracijskih procesa i globalizacijskih trendova, jednako kao i pod utjecajem ekonomskog neoliberalizma. Većina zemalja u tranziciji prebrodila je tranzicijsku krizu, pa su u godini 2000. ostvarile pozitivne stope rasta BDP. Najbolje su rezultate postigle europske, odnosno središnje europske zemlje u tranziciji i većina tih zemalja nalazi se u prvom bloku zemalja za prijem u Europsku uniju. Hrvatska će zbog poznatog slijeda događaja u devedesetima morati pričekati još neko vrijeme. Brzinu uključivanja Hrvatske u Europsku uniju determinirat će čimbenici unutarnjeg i vanjskog karaktera. Opća međunarodna ekonomska, politička, vojna i sigurnosna situacija može utjecati na ubrzanje prijema Hrvatske u Europsku uniju i prije nego što se ostvare neki pretpostavljeni razvojni kriteriji.

Problemi proturječja tržišta i demokracije u središtu društvenih događanja protekllog stoljeća

Razvitak suvremene (moglo bi se reći i kršćanske) civilizacije u proteklim je stoljećima sve više promovirao, afirmirao i isticao u prvi plan takve kategorije kao što su slobodno tržište i demokracija. To se posebno odnosi na razdoblje poslije velike Francuske revolucije iz godine 1789. Ta je Revolucija spomenute kategorije demokracije i tržišta neposredno povezala s ljudskim pravima i slobodama. U tom bi se kontekstu mogla napraviti povijesna komparacija s rimskim pravom i s

---

* V. Veselica, redoviti profesor Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. D. Vojnić, znanstveni savjetnik Ekonomskog instituta u Zagrebu (u mirovini). Članak primljen u uredništvu: 03. 10. 2001.

razvitkom prava sve do naših dana. Povelja o ljudskim pravima (odnosno o pravima čovjeka i građana) u kojoj je sadržana osnovna poruka Francuske revolucije ostala je sve do naših dana jedan od ključnih idejno - političkih dokumenata o ljudskim pravima i slobodama.

No, društvena događanja koja su uslijedila poslije Francuske revolucije pokazala su da su problemi demokracije, posebno u svjetlu ljudskih prava i sloboda mnogo kompleksniji i teži nego što su to pretpostavljali njezini začetnici, kreatori i protagonisti. Ne radi se samo o pojavi restauracije koja je uslijedila nedugo poslije ostvarene Revolucije, nego i o mnogo širem i složenijem kompleksu problema koji su se manifestirali i ispreplitali u okvirima uzročno-posljedičnih veza društvenih događanja poslije Francuske revolucije.

Razvitak znanja, novih tehnologija, novih proizvoda i na tim osnovama sve veće širenje uloge tržišta i konkurencije sami su po sebi nametali brojna pitanja povezana s proturječjima društveno-ekonomskog i političkog razvitka. Sve je više dolazila do izražaja činjenica da ni slobodno djelovanje tržišta ni demokracija sami po sebi, tj. autonomno i spontano, ne rješavaju probleme ni djelotvornog razvitka, ni ljudskih prava i sloboda, ni socijalne pravde. Razvojno je iskustvo sve više potvrđivalo činjenicu da je tržište (i premda veoma važna institucija i pretpostavka djelotvornog razvitka) samo za sebe puno proturječja i slabosti. To se odnosi i na funkciju tzv. perfektnog tržišta, što je više ili manje samo teorijska pretpostavka.

Isto se tako pokazalo da institucija višestranačke parlamentarne demokracije, sama po sebi i za sebe nije lišena mnogih proturječja i slabosti. To se posebno odnosi na činjenicu da postojanje demokracije samo po sebi i za sebe ne sprečava velike društvene devijacije i tenzije, niti osigurava socijalnu pravdu i djelotvornu zaštitu ljudskih prava i sloboda. Proturječja tržišta i demokracije posebno su došla do svog punog izraza u prošlom (XX.) stoljeću, u kojem je akumulirano veće ljudsko znanje (i na njemu zasnovane nove tehnologije i proizvodi) nego u svim tisućljećima koja su prethodila. Ta je pojava otvorila brojna nova strateška i civilizacijska pitanja o karakteru i kvaliteti ukupnog društveno-ekonomskog razvitka. U odgovoru na ta pitanja valjalo je, osim ostaloga, definirati putove za rješavanje proturječja tržišta i demokracije. U nizu važnih pitanja strateškog i civilizacijskog karaktera dva su vjerojatno najvažnija. Prvo se odnosi na traženje institucionalnih i da tako kažemo infrastrukturnih, osnova za rješavanje problema krize društvenih odnosa. To se posebno odnosi na kontekst održivih društvenih odnosa u okvirima kojih se zadovoljavajuće rješavaju problemi socijalne pravde i ljudskih prava i sloboda.¹ Drugo se pitanje odnosi na ekološki kompleks jer je čovječanstvo u proteklom stoljeću krenulo na put vlastitog samouništenja. Našu će pozornost, međutim, više plijeniti problemi

---

¹ Podrobnije u: Vladimir Veselica i Dragomir Vojnić: "Misli i pogledi o razvoju Hrvatske", HAZU i HDE, Zagreb, 1999., str. 270-278.

društveno-ekonomskog razvitka u užem smislu, tj. bez posebnog naglaska na probleme ekološkog karaktera.

U traženju odgovora na postavljena pitanja, posebno u vezi s tržištem i demokracijom potrebno je spomenuti i neka ograničenja.

Posebno je ograničenje činjenica da je društveno-ekonomski i politički razvitak suvremenog svijeta veoma neujednačen i neravnomjeran. U povijesti naše civilizacije vodeću ulogu u društveno-ekonomskom i političkom razvitku imala je Europa. Ta prosudba vrijedi i za proteklo stoljeće, s time da su u prvi plan došle i neke druge zemlje, posebno SAD i Kanada, a nešto poslije i Japan. Ipak valja reći da je najaktivniju ulogu u traženju izlaza iz krize društveno-ekonomskih odnosa imala (i danas ima) Europa. Ta se aktivna uloga odnosi na traženje rješenja za probleme kontroverzi tržišta i na traženje rješenja za proturječja demokracije, osobito u svjetlu problema socijalne pravde i ljudskih prava i sloboda.

Kada se govori o tržištu onda je polazna osnova u traženju odgovarajućih rješenja bila spoznaja o dvije različite strane medalje djelovanja tržišta. Jedna se strana medalje odnosi na poduzeće i poduzetnike, gdje primjena tržišnih kriterija nagrađuje sposobne i uspješne i kažnjava nesposobne i neuspješne. To je ona strana medalje koja osigurava djelotvoran razvitak i ekonomsku efikasnost (i profitabilnost) kapitala. Druga se strana medalje odnosi na kriterije društvenih odnosa u svjetlu socijalne pravde. Slobodno djelovanje tržišta ima za posljedicu da bogati postaju još bogatiji, a siromašni još siromašniji. Ta se pojava prenosi i na međuljudske odnose unutar jedne zemlje i na međunarodne odnose između različitih zemalja. Kao rezultat takvih uzročno-posljedičnih veza slobodnog djelovanja tržišta ljudi u svim zemljama svijeta podijeljeni su na bogate i siromašne, ali s veoma različitim intenzitetom distribucije nacionalnog bogatstva po pojedinim skupinama građana, odnosno stanovnika pojedinih zemalja.²

Prema toj istoj logici zemlje svijeta podijeljene su na bogatije i siromašnije, odnosno na razvijene i nerazvijene. Nije, međutim, ni potrebno posebno naglašavati da su te uzročno-posljedične veze djelovanja tržišta na razvitak različitih zemalja svijeta nešto simplificirane, jer su iz promatranja isključeni važni povijesni, geografski, geopolitički, klimatski i drugi faktori. To je svjesno učinjeno radi, da tako kažemo, didaktičkih i pedagoških razloga da bi se posebno naglasila uloga tržišta.

Govoreći o demokraciji, potrebno je spomenuti da ni ona sama po sebi i za sebe ne osigurava takav razvitak društvenih odnosa u kojima su, po nekom automatizmu zadovoljeni i kriteriji i socijalne pravde i kriteriji zaštite ljudskih prava i sloboda.

---

² Ivo Vinski: "Kretanje društvenog proizvoda svijeta od 1910. do 1975. godine", Ekonomski institut, Zagreb, 1978.

Prethodna razmatranja dopuštaju opći stav da ni tržište ni demokracija nisu neke idealne institucije koje same po sebi osiguravaju djelotvoran i održiv društveno-ekonomski razvitak. Naprotiv, obje su te institucije bremenite brojnim proturječjima koja svako društvo i svaka zemlja moraju rješavati u okviru aktivne ukupne i posebno ekonomske i socijalne politike. Budući da je upravo Europa onaj dio svijeta koji je kao društveno-ekonomski najnapredniji dao ton i pečat našoj civilizaciji, sasvim je razumljivo da je i u traženju izlaza iz krize društveno-ekonomskih odnosa u proteklome stoljeću Europa imala vodeću ulogu. To se odnosi i na rješavanje problema kontroverzi tržišta i na rješavanje proturječja demokracije. Valja reći da je na svoj način po prirodi stvari, rješavanje kontroverzi tržišta u isto vrijeme davalo i izravan doprinos rješavanju problema proturječja demokracije,³ jer se razvitak društva blagostanja odvijao simultano s razvitkom civilnoga društva.

Traženje mogućih rješenja proturječja tržišta i demokracije u proteklome stoljeću

Glavna se karakteristika protekloga stoljeća manifestira većim kumulativom novih znanja, novih tehnologija i novih proizvoda nego u svim prethodnim stoljećima i tisućljećima. Ta je činjenica sama po sebi značila za ukupnu kvalitetu ljudskoga življenja i nova dostignuća i nove mogućnosti i nove izazove i nove probleme. To je i sasvim razumljivo, zato što se razvitak kvalitete ljudskoga življenja u procesu nastanka naše civilizacije (a to vrijedi i za sve prijašnje) odvijao proturječno. To je fenomen dijalektičkog proturječja svakog, pa i društveno-ekonomskog razvitka. Znanstvena, tehnološka i proizvodna dostignuća otkrila su ogromne mogućnosti kreativne snage ljudskoga uma i ljudskoga rada. Povratne sprege svih tih ostvarenja manifestirale su se u novim poticajima i novim izazovima. Tržište je neprekidno bilo (i ostalo) ona motorna snaga koja je svojim katalizatorskim djelovanjem povezivala nova znanja, nove tehnologije, nove proizvode i razvitak. Zato je kao sintetički rezultat svih novih otkrića i novih spoznaja i proizvoda uslijedio snažan razvitak tržišta i konkurencije. Feed back efekti tržišta i konkurencije sve su više logikom maksimiranja profita i kontinuiranog oplođivanja kapitala sa svoje strane poticali znanstveno-istraživački rad, a posljedica je toga sve brže usvajanje novih fundamentalnih znanja i na njima zasnovanih novih proizvoda. Tako je zatvoren krug kontinuiranog snaženja znanja, tržišta i konkurencije, a što je taj krug postajao snažniji, kontinuirano je (i premda veoma neujednačeno i nejednakomjerno) povećavala kvaliteta ljudskoga življenja. No, osnovni poticaji za ostvarivanje toga kruga

---

³ Stjepan Bratko (ed. et. al.): "Tržište demokracija u Hrvatskoj, stanje i perspektive", Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog simpozija, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb - Varaždin, 2000.

razvitka znanja i napretka nisu bili izvorno motivirani povećanjem kvalitete ljudskoga življenja. Ti se osnovni poticaji odnose na maksimiranje profita, na oplodivavanje kapitala i na jačanje konkurentske sposobnosti, a to znači da motivi i poticaji nisu bili izvorno humani. Naprotiv, oni su nerijetko bili dijametralno suprotni. Motivi jačanja ratnih potencijala (koji se obično pokrivaju frazom jačanja obrambenih sposobnosti) nerijetko su više bili u prvome planu novih znanstvenih spoznaja i novih tehnologija i proizvoda, od onih koji se izričito definiraju kao humana borba za svestrano (materijalno i kulturno) povećavanje kvalitete ljudskoga življenja. Šest generičkih tehnologija koje su dale ton i pečat trećoj tehnološkoj revoluciji ne malim su dijelom nastajale za vrijeme velikih svjetskih ratnih kataklizmi. Četvrta tehnološka (informatička) revolucija imala je također svoje poticaje u okolnostima hladnog (ili vrućeg) rata. Sve u svemu, motivi razvitka u uvjetima nastajanja društava tržišne i višestranačke parlamentarne demokracije nisu bili ni izdaleka idilični i samo humani. Naprotiv. Motivi su nerijetko bili sve prije nego humani. U tom kontekstu valja kao nešto sasvim posebno i neprirodno izdvojiti pojavu fašizma i nacizma, a to izlazi izvan okvira ovih razmatranja. Sve to govori o proturječjima tržišta i demokracije, a to zato što te institucije predstavljaju bitan preduvjet gospodarske djelotvornosti i političke demokratičnosti. No, međuovisnosti između tržišta i demokracije nisu simetrične. Ekonomska se efikasnost može ostvarivati i bez demokracije, ali se demokracija ne može ostvarivati bez tržišta. U središtu su traženja rješenja proturječja tržišta i demokracije pitanja socijalne pravde. Slobodno djelovanje tržišta u uvjetima višestranačke parlamentarne demokracije (bez aktivne ekonomske i socijalne politike) ima za posljedicu simultano širenje bogatstva na jednoj strani i siromaštva na drugoj. To znači da u tim uvjetima bogati postaju sve bogatiji, a siromašni sve siromašniji. Takvi se odnosi ostvaruju i među građanima jedne zemlje i među različitim zemljama, narodima i nacijama.

Traženje rješenja za to proturječeje bilo je u središtu strateških društvenih događanja protekloga stoljeća. I pored toga što su u nekim dijelovima i zemljama svijeta (posebno u Europi) učinjeni određeni pomaci, širenje jaza između bogatih i siromašnih (pojedinaца i zemalja) i dalje se nastavlja. Zato problemi traženja rješenja za proturječja tržišta i demokracije ostaju u središtu društvenih događanja i u ovom XXI. stoljeću. Radi se zapravo o traženju moguće ravnoteže i snošljivih odnosa između rada i kapitala. I premda je kapitalizam kao vladajući svjetski sustav u mnogim (posebno u europskim) zemljama u proteklome stoljeću ostvario zamjetne reforme, ipak su postojeća rješenja problema socijalne pravde i smanjivanja intenziteta eksploatacije čovjeka po čovjeku još veoma daleko od zadovoljavajućih. Zato je bio i ostao glavni zadatak i svjetske znanosti i svjetske politike usmjeren na traženje takvih rješenja koja će polaziti od uvažavanja nesumnjivih (i nezamjenjivih vrijednosti) tržišta i demokracije i pronalaziti takva rješenja društvenog organiziranja koja zadovoljavaju i gospodarsku djelotvornost i političku demokratičnost i socijalnu pravdu.

U tom je kontekstu zanimljivo razmotriti neke pokušaje koji su relativno uspjeli i na osnovi kojih se još uvijek obavljaju određene reforme. Zanimljivo je isto tako spomenuti i neke pokušaje koji nisu uspjeli.

U znanstvenom smislu ti pokušaji mogu značiti istraživanje s negativnim rezultatom. Odgovarajući su eksperimenti s teškim društvenim posljedicama nažalost ostvareni (uživo) na čitavom nizu zemalja suvremenoga svijeta.

Društvo blagostanja

Traženje rješenja proturječja tržišta i demokracije u proteklom je stoljeću bilo najintenzivnije u onim zemljama u kojima su ta proturječja bila najizraženija, a to je Europa kao najrazvijeniji dio svijeta. Već je na početku prošloga stoljeća razvitak novih fundamentalnih znanja, novih tehnologija i novih proizvoda bio najintenzivniji u Europi, posebno u zemljama Zapadne Europe. Sve je to bilo povezano sa snažnim razvitkom tržišta i konkurencije u uvjetima višestranačke parlamentarne demokracije (kako se običava reći) zapadnog tipa. U tim su uvjetima i na tim prostorima (osobito pod utjecajem tržišta i konkurencije) najprije inicirani i određeni integracijski procesi i globalizacijski trendovi. To su oni procesi koji su u proteklome stoljeću doveli do integracije niza zemalja u Europi i drugdje. To su isto tako oni procesi koji su globalizirali svijet, povezujući brojna multinacionalna poduzeća širom svijeta, od kojih su mnoga gospodarski snažnija od mnogih (ne sasvim malih siromašnih i nerazvijenih) država. Sve je to u uvjetima četvrte informatičke revolucije provociralo parolu o suvremenom svijetu kao globalnome selu. Integracijski će procesi u Europi, gdje je već petnaest zemalja ostvarilo Europsku uniju, a većina je priključena i Europskoj monetarnoj uniji, najvjerojatnije, prije ili poslije, dovesti do Ujedinjene Europe. Hoće li političke osnove toga ujedinjenja biti više federativne ili konfederativne (ili neke druge) u ovome trenutku i nije tako bitno. No, ono što je u ovome trenutku (tj. na početku XXI. stoljeća) veoma bitno, jest da Europska unija i zemlje Europe ostvare još bolja rješenja za proturječja tržišta i demokracije. Rješenje koje je oko sredine protekloga stoljeća ostvareno u obliku društva blagostanja pokazalo se boljim od mnogih drugih. Inicijativu u traženju toga rješenja dali su socijaldemokratski i socijalistički radnički i sindikalni pokreti u najrazvijenijim Zapadnim zemljama. Polazna se osnova tih rješenja ogleda u uvažavanju institucija tržišta i demokracije i u njihovom kombiniranju s kriterijima solidarnosti u organizaciji prirode i društva. Na taj su način sačuvane vrijednosti i prednosti institucija tržišta i demokracije koje osiguravaju gospodarsku djelotvornost i političku demokratičnost. U kombinaciji s kriterijima solidarnosti ostvaruje se model društva blagostanja koje zadovoljava i načela socijalne pravde. Ako se u kombinaciji tih elemenata pre naglasi uloga tržišta, dolazi do jačanja ekonomske efikasnosti i konkurentnosti, ali po cijenu smanjivanja socijalne pravde. Vrijedi i obratna logika.

Kada se previše naglašavaju kriteriji solidarnosti, dolazi do povećavanja socijalne pravde, ali po cijenu smanjivanja konkurentnosti. Zadatak je pronalaziti onaj balans (ono rješenje u kombinaciji spomenutih elemenata) koji se kreće u nekim pretpostavljenim optimalnim granicama. Općenito se može ocijeniti da su ona rješenja polaznih osnova razvitka društva blagostanja koja su prihvaćena u zemljama, prvo Europske zajednice i poslije Europske unije, najbolja. Na tim su osnovama ostvareni najtrajniji (gotovo polustoljetni) i najstabilniji odnosi rada i kapitala. Razvitak tržišta i konkurencije za vrijeme ostvarivanja tih odnosa ostvarivao se pod snažnim utjecajem treće tehnološke revolucije, ali je u posljednjim desetljećima protekloga stoljeća sve snažnije dolazio do izražaja utjecaj četvrte informatičko-tehnološke revolucije. Uslijedilo je nastajanje epohe informatičkog društva. Ostvarivanje konkurentnosti u tim uvjetima zahtijevalo je veću fleksibilnost u organizaciji i funkcioniranju tržišta rada (kolektivni i granski ugovori). Sve je to nametnulo zahtjev za reformom društva blagostanja.

Reforma društva blagostanja

Pod snažnim utjecajem četvrte (informatičke) tehnološke revolucije na svršetku protekloga stoljeća sve su se jače nametnuli zahtjevi za reformom društva blagostanja. Ti su se zahtjevi i pritisci javljali u okviru sve većeg jačanja mjesta i uloge doktrine ekonomskog neoliberalizma. Novu ravnotežu odnosa rada i kapitala valjalo je uspostavljati smanjenjem uloge onih kriterija koji se mogu staviti pod zajednički nazivnik "solidarnost" i povećavanjem uloge onih kriterija koji se mogu staviti pod zajednički nazivnik "tržište". Osnovni je zadatak promjene postojećih i traženja novih odnosa rada i kapitala bilo povećavanje konkurentnosti. U tom su cilju inicirane dvije skupine promjena. Prva se skupina svodi na smanjivanje svih stavaka u državnom proračunu koji imaju karakter "socijale", a druga na povećavanje uloge indirektno socijale, što znači omogućiti što većem broju ljudi (različitim mjerama uključujući tu i nove kvalifikacije, doškolovanje, prekvalifikacije i sl.) da sami vode brigu o vlastitom blagostanju i o blagostanju svoje obitelji. U tom se smislu posebne reforme odnose na takve djelatnosti kao što su zdravstvo, obrazovanje, mirovine, socijalna skrb i sl. Radi se, zapravo, o svojevrsnoj kombinaciji onih načela i kriterija koja se izvorno povezuju uz socijaldemokratske svjetonazore o funkciji pravne i socijalne države i onih koja su bliže svjetonazorima liberala.

Ostvarenje reformi takvog karaktera nije nimalo bezbolno i neutralno, jer je prodor klasičnih liberalnih shvaćanja, prema doktrini ekonomskog neoliberalizma, uvijek povezan s problemom društvenih tenzija i narušivanja načela socijalne pravde i funkcije socijalne države. Posebni su problemi to što se u tim uvjetima proces povećavanja razlika između siromašnih i bogatih (na domaćem i na međunarodnom planu) sve teže kontrolira i usmjeruje u nekom povoljnijem i prihvatljivijem smjeru.

Najnoviji izvještaj Svjetske banke⁴ i konferencija svjetskih državnika u Vatikanu o svemu tome najbolje govore.⁵ U svemu su tome poseban problem i zemlje u tranziciji. Činjenica da je tranzicija započela u uvjetima zahuktalog ekonomskog neoliberalizma bila je posebna nesretna okolnost za te zemlje, ali reforma društva blagostanja ne prolazi bez društvenih tenzija ni u razvijenim zemljama Europske unije. Te su probleme osobito osjetile one zemlje u kojima su kriteriji društva blagostanja bili najnaglašeniji. To se posebno odnosi na neke skandinavske zemlje. Njemačka je prije nekoliko godina doživljavala svojevrsnu ironiju sudbine. Socijaldemokrati su odmah po dolasku na vlast morali sužavati neka socijalna prava (odnosno odgovarajuće troškove) koja su postojala u vrijeme prethodne konzervativne vlade. U to smo vrijeme pisali da će se nešto slično dogoditi i u Hrvatskoj kada na vlast dođe nova vlada lijevog centra. I dogodilo se. Potrebno je ipak reći da su uzročno-posljedične veze nešto drugačije u odnosu na Njemačku.

Bilo kako bilo, reforma društva blagostanja je u tijeku. I premda se o tome na ovaj način i kod nas i u svijetu relativno malo piše, to su situacije kada su i demokracija i tržište uvijek na svojevrsnoj novoj kušnji. Proturječja demokracije i tržišta samim su time pred novim kušnjama, testovima i izazovima. Ne treba sumnjati da će se neka rješenja uvijek naći, ali ostaje činjenica da, kada se radi o procesima povećavanja i svladavanja jaza između siromašnih i bogatih (pojedinaца i država), suvremeni svijet, pa ni Ujedinjeni narodi, još uvijek nisu tako organizirani da bi mogli, barem donekle, nešto efikasnije djelovati. Nekada je u tom smislu "pokret nesvrstanih" imao pozitivnu ulogu, ali s marginalnim rezultatima.

Ipak, rješavanje tih problema nije nimalo marginalno, jer o djelotvornosti ublaživanja (pa i otklanjanja) proturječja demokracije i tržišta ovisi i otklanjanje i sprečavanje najvećih devijacija i turbulencija, uključujući tu i svakovrsne fundamentalizme, terorizme pa i totalitarizme. Znanost i povijesno iskustvo uče nas i upozoravaju da se čak i kada demokraciju i tržište uzmemo kao "second best" samo u kombinaciji demokracije i tržišta mogu pronalaziti neka rješenja, a bez njih nikakva. Povijesne spoznaje o realnom socijalizmu o tome najbolje govore.

Realni socijalizam

U traženju rješenja proturječja tržišta i demokracije u manje razvijenim europskim zemljama socijaldemokratske i socijalističke radničke stranke i sindikalni pokreti odlučili su se za drugačije, radikalnije solucije. Umjesto kombinacije kriterija

---

⁴ World Development Report 2000/2001. "Attacking Poverty, World Bank, Washington, 2000.

⁵ Ta su pitanja bila u središtu Konferencije svjetskih državnika (uključujući i predsjednika Republike Hrvatske Stjepana Mesića) koja je bila organizirana u Vatikanu u listopadu godine 2000.

tržišta i kriterija solidarnosti, lijeve sindikalne i radničke organizacije, carske Rusije odlučili su se za ukidanje tržišta. Točnije rečeno, tražeći moguća rješenja ruska se socijaldemokracija podijelila na dva dijela. Veći dio napustio je principe i načela socijaldemokracije i odlučio se za takav razvitak privrede i društva koji ne uzima u obzir dotadašnju ulogu demokracije i tržišta. Tako su nastali boljševici. Manji se dio odlučio za zadržavanje socijaldemokratskih principa i načela. Tako su nastali menjševici. Boljševički koncept realnog socijalizma značio je napuštanje nekih dugoročnih civilizacijskih trendova. To se posebno odnosi na tri pluralizma: (1) vlasništva (2) tržišta i (3) političkog ustrojstva. Zato je realni socijalizam već od prvog dana ušao u krizu koja je trajala sedam desetljeća i koja je završila krahom boljševičke opcije. Tražeći rješenja izlaska iz krize u različitim se zemljama pokušavalo ostvarivati određene društveno-ekonomske reforme. Polazne osnove tih reformi odnosile su se na jačanje uloge tržišta u organizaciji privrede i društva. Takve su reforme, međutim, značile redistribucije postojećih centara moći što su birokratske boljševičke centralističke strukture doživljavale kao napad na samu bit realnog socijalizma, a to i nije bilo daleko od istine. I tako su zbog potreba preživljavanja na osnovama povećavanja gospodarske djelotvornosti reforme neprestano započinjale i propadale. Kriza realnog socijalizma posebno se zaoštravala pod utjecajem treće tehnološke revolucije. Društvo u kojem nije postojala prepoznatljiva uloga tržišta ne samo da nije moglo stvarati nova fundamentalna znanja i na njima zasnivane nove tehnologije i nove proizvode, nego nije moglo djelotvorno ostvarivati ni transfer tuđih znanja, niti uvezenih tehnologija. Ta je kriza još više povećana nastankom četvrte tehnološke revolucije i informatičkog društva. Ukratko, u traženju proturječja tržišta i demokracije realni socijalizam nije uspio riješiti ni pitanja gospodarske djelotvornosti, ni političke demokratičnosti, niti socijalne pravde. Zbog svega je toga morao sići s povijesne scene. Nastala je faza tranzicije.

Samoupravljanje i samoupravni socijalizam

Najuspješnije društveno-ekonomske reforme s naglaskom na tržište i nešto više demokratskih sloboda uslijedili su na početku pedesetih godina na prostorima bivše Jugoslavije uvođenjem radničkog samoupravljanja. Te su reforme bile omogućene, pored ostaloga, i promjenama raspoloženja u međunarodnom okruženju. To je bilo uzrokovano Rezolucijom Informbiroa kojom su započeli (ili bolje rečeno došli do punog izraza) duboki raskoli u dotadašnjem svijetu realnog socijalizma. Za vrijeme provođenja reformi ti su raskoli sve više dobivali idejno-političke konture različite od onih u ostalom dijelu realsocijalističkog svijeta. Tržište i decentralizirano poslovno odlučivanje dobivali su sve veću ulogu. Razvitak tzv. dohodovnih odnosa na osnovama društvenog vlasništva dobivao je sve više karakteristike implicitne

funkcije kapital-odnosa. Sustav raspodjele dohotka implicate je uključivao maksimiranje dobiti, odnosno profita kao funkciju cilja.⁶ Sve se to ostvarivalo na osnovama sustava samoupravljanja koje je inače, posebno u smislu participacije radnika u upravljanju i profitu, u razvijenim, posebno u europskim zemljama, bilo prepoznatljivo, prihvaćeno i uopće imalo zamjetnu ulogu. Komparativno gledano i neka su pitanja političke demokracije i ljudskih prava i sloboda bila nešto bolje riješena nego u drugim relevantnim zemljama. To se posebno odnosi na pravo slobode kretanja (uključivši i posjedovanje putovnica) većine građana. Zbog toga je u međunarodnim razmjerima (i u hladnoratovskim odnosima) reforma na ovim prostorima prihvaćena kao manje zlo u smislu modela socijalizma s nešto humanijim osnovama i kako se uobičavalo reći "ljudskim likom". Ekonomska djelotvornost (i premda u velikom zaostatku za razvijenim zemljama Zapada) u usporedbi s drugim zemljama bila je zamjetno bolja. U okviru desetljeća Ujedinjenih naroda u sedamdesetim godinama bivša se država našla među deset novoindustrijaliziranih zemalja. Reformska su ostvarenja bila osobito zamjetna u najrazvijenijim republikama, u Sloveniji i u Hrvatskoj. Hrvatski su ekonomisti bili na čelu reformske kolone. Posebno valja spomenuti brojne ekonomiste okupljene oko Ekonomskog instituta, Zagreb. Taj je Institut u mnogim godinama i više desetljeća reformski veoma aktivno djelovao u zemlji i u inozemstvu. U toj je aktivnosti bio povezan sa mnogim institutima. Posebno tu valja spomenuti dva europska instituta i jedan američki. To su Bečki institut za međunarodne komparativne studije, zatim Institut za istraživanje ekonomskih i političkih međunarodnih odnosa Akademije znanosti Ruske Federacije, Moskva i Institut za komparativne studije Državnog univerziteta Floride Tallahassee. O toj suradnji svjedoče brojne knjige, članci u časopisima itd. U svakom slučaju može se reći da su hrvatski i slovenski ekonomisti dali veoma veliki doprinos stvaranju teorijskih i praktičnih osnova reforme.

Govoreći o tome, osobito je potrebno istaknuti velika prijelomna razdoblja kao što su (1) Društveno-ekonomska reforma iz godine 1965. (2) Dugoročni program ekonomske stabilizacije iz godine 1982. do 1985. (3) Ustavne promjene iz godine 1988. Ekonomisti Ekonomskog instituta, Zagreb među prvima su dali zaokruženu infrastrukturu reforme socijalizma i početka tranzicije. O tome najbolje svjedoče dvije knjige koje su bile predstavljene na velikom međunarodnom savjetovanju koje je Ekonomski institut, Zagreb organizirao (u Zagrebu, 15. prosinca 1989.) povodom obilježavanja pedesete godišnjice svoga postojanja⁷. Sve to govori u prilog općeprihvaćenoj ocjeni da Hrvatska i Slovenija pripadaju uskoj skupini zemalja

---

⁶ Podrobnije u: Dragomir Vojnić: "Ekonomska stabilizacija i ekonomska kriza", Globus, Zagreb i Ekonomski institut, Zagreb, 1986.

⁷ Dragomir Vojnić (ed. et. al.): "Problemi privrednog razvoja i privrednog sistema Jugoslavije", Globus, Zagreb i Ekonomski institut, Zagreb, 1989. Zvonimir Baletić (ed. et. al.): "Socijalizam u reformi", Informator, Zagreb, Ekonomski institut, Zagreb, 1990.

koje su bile najbolje pripremljene za tranziciju. Takvu je ocjenu izrekao George Shultz (Državni tajnik u Reganovoj administraciji) na prvom velikom međunarodnom savjetovanju o tranziciji koje je organizirao The Hoover Institution, Stanford Univerzitet (Cal. USA) u lipnju godine 1991. Na Savjetovanje bili su pozvani političari i ekonomisti iz svih zemalja u tranziciji i ekonomisti zemalja Zapada, a bili su tu i gotovo svi američki ekonomisti nobelovci. Na kraju višednevnog rada George Shultz, kao moderator Savjetovanja, dao je svoju prosudbu o pripremljenosti pojedinih zemalja za tranziciju. Obraćajući se nama, rekao je da nas nikada nisu ni ubrajali u taj realsocijalistički svijet. Ako se u miru razdružimo, ostati ćemo i dalje na čelu tranzicijske kolone kao što smo bili i na čelu reformske.⁸ Dobre želje Georgea Shultza nisu se, nažalost, ostvarile. Eksplozija balkanskog nacionalizma nepovratno je razorila sve prednosti za djelotvorno ostvarivanje tranzicije koje su građane u godinama reforme. Time je nanesena velika šteta djelotvornom ostvarivanju tranzicije ne samo na ovim prostorima, nego i šire.

Takav je slijed događaja, osim materijalne štete, onemogućio adekvatno vrednovanje reformskih dostignuća i njihov pozitivan utjecaj u širim međunarodnim razmjerima. Hrvatski ekonomisti reformisti nesumnjivo su dali svoj obol ubrzanju kraha boljševičke opcije. Društveno-ekonomska reformska događanja na ovim prostorima nesumnjivo su dala zamjetni doprinos i padu berlinskog zida, što zbog stjecaja okolnosti još uvijek nije adekvatno vrednovano. Ono što se, zahvaljujući dugogodišnjim reformskim pripremama na ovim prostorima pozitivno dogodilo, jest ukupno pluralističko dostignuće Republike Slovenije koja se našla na čelu zemalja u tranziciji koje će prve biti uključene u Europsku uniju. Ocjenjujući danas tako drastične razlike u tranzicijskim dostignućima (Slovenije i Hrvatske) dviju zemalja koje su imale najbolje predispozicije, kao glavni se uzrok spominje rat. Ne podcjenjujući tu činjenicu ipak valja reći da je to tek jedan, možda čak i manji dio pripovijesti. Drugi, možda veći dio, odnosi se na (na prvi pogled nešto apstraktnije i manje zamjetne) idejne političke činjenice. No, i bez obzira na suvremena događanja u Hrvatskoj, Sloveniji i u drugim zemljama nastalima na prostorima bivše Jugoslavije, ipak se može reći da su samoupravljanje i samoupravni socijalizam bili jedan od uspješnijih pokušaja rješavanja proturječja tržišta i demokracije. Da nije uslijedila eksplozija balkanskog nacionalizma, samoupravljanje i samoupravni socijalizam veoma bi vjerojatno u okviru opće pluralističke infrastrukture pokazali sve one pozitivne karakteristike koje danas ima model susjedne i prijateljske Slovenije.

Isto je tako potrebno reći da je samoupravljanje mnogo više institucija budućnosti, nego prošlosti.

---

⁸ Referat koji smo za ovo Savjetovanje priredili bio je zasnovan na studiji Stjepan Zdunić (ed. et. al.): "Privatizacija u politici gospodarskog razvoja Hrvatske", Ekonomski institut, Zagreb, 1991.

Aktualni trenutak

Gospodarski razvitak u svjetlu idejno-političkih kretanja

U povijesti naše civilizacije idejno-politička kretanja imala su veliki utjecaj na ukupan društveno-ekonomski razvitak. Glavna karakteristika tih kretanja u razvijenim europskim zemljama tržišne privrede odnosila se u proteklome stoljeću na političku demokraciju i na ljudska prava i slobode. Takva su se kretanja posebno manifestirala u razvitku društva blagostanja s naglaskom na gospodarsku djelotvornost, na političke slobode, na funkciju pravne i socijalne države i na socijalnu pravdu. U tom kontekstu posebno valja istaknuti činjenicu da je poslije Drugog svjetskoga rata ideja antifašizma postala politička konstanta i jedna od važnih karakteristika suvremene civilizacije. Imajući u vidu takvo okruženje, sasvim je prirodno da su teoretičari reforme i tranzicije imali kao referalne točke kretanje prema društvu blagostanja. To se posebno odnosi na teoretičare onih zemalja koje su postigle najbolja reformska ostvarenja. Takvima svakako pripada bivša Jugoslavija, a posebno Hrvatska i Slovenija. Eksplozija balkanskog nacionalizma, međutim, onemogućila je razvitak u smjeru društva blagostanja. Iznimka je jedino Slovenija. Nametnuti je rat teško oštetio Hrvatsku u valorizaciji dostignutih reformskih rezultata, ali istini za volju, valja spomenuti da krivac nije bio samo rat. Velike su se devijacije s teškim posljedicama pojavile i u idejno-političkim kretanjima.

U strukturi nove vlasti, poslije demokratskih promjena, veliki su utjecaj imala idejna shvaćanja proustaške dijaspore. Na čitavom nizu međunarodnih konferencija o tranziciji slušali smo kritike da smo jedina zemlja u tranziciji koja je relativizirala odnos prema antifašistima. Na Svjetskom kongresu znanstvenika društvenih znanosti (Washington, travanj 1994.) morali smo se usprotiviti prosudbama da je Republika Hrvatska nastavak idejno-političkih kretanja iz NDH. Takve su se prosudbe davale u vrijeme "Washingtonskog sporazuma". Sve je to imalo svekolike negativne posljedice. To se posebno teško odražavalo na ekonomsku i na ukupnu politiku. Sintetički je izraz tih devijacija u ekonomskoj politici tajkunska privatizacija, veliko osiromašenje naroda, veoma velika nezaposlenost i najveći jaz (prema istraživanjima Svjetske banke) između bogate manjine i osiromašene većine.⁹ Druga je strana medalje tih devijantnih pojava međunarodna izolacija Hrvatske, koja je imala teške političke i gospodarske posljedice, posebno kod direktnih (novih) investicija. Stvoreno je veoma specifično makroekonomsko i makropolitčko okruženje. Te se specifičnosti ogledaju u nedostatku funkcije pravne i socijalne države i u vladavini mafiokracije.¹⁰

⁹ "Hrvatska: Studija o ekonomskoj ranjivosti i socijalnom blagostanju", Dokument Svjetske banke, lipanj 2000., str. 1-28.

¹⁰ Podrobnije u: Zvonimir Baletić: "Hrvatsko gospodarstvo u tranziciji", Ekonomski institut, Zagreb, 1999.

Nova koalicijska Vlada lijevoga centra (iz siječnja 2000.) ulagala je i ulaže velike napore u suzbijanje mafiokratskih pojava i u uspostavu pravne države i vladavine prava. Rezultati su, međutim, još uvijek marginalni. Poznati i nepoznati centri moći djeluju i nastoje destabilizirati novu vlast. U vrijeme poznatih ožujskih događanja u Splitu zasjedao je Međunarodni odbor za pripremu četvrte konferencije "Enterprise in Transition". Kada smo navečer gledali televiziju, naši su nas prijatelji iz raznih europskih zemalja tješili da to neće previše štetiti turizmu, ali sasvim sigurno hoće izravnim stranim investicijama. Prijatelji iz različitih europskih zemalja inače su nas upozoravali da različite vrste i u različitim povodima blokade cesta i posebno (čak i u vojarnama) neposluh prema šefu države stvaraju veoma nepovoljnu atmosferu za strana izravna ulaganja. Ostvarivanje kapitalnih prihoda, razumije se, u svemu je tome nešto sasvim drugo. Zato je osnovno pitanje djelotvornog gospodarskog i političkog razvitka suzbijanje, onemogućivanje i sputavanje mafio-kracije i uspostava funkcije pravne i socijalne države. U nas su još uvijek na djelu poznati i nepoznati centri moći koji djeluju po kriteriju što gore to bolje.

Kumulirane greške ekonomske i ukupne politike tako su velike da se nova vlast našla u takvoj blokadi iz koje veoma teško pronalazi prave izlaze. Zato je potrebno otvoreno reći da su naši problemi u osnovi politički, a to znači da valja pronalaziti odgovarajuća politička rješenja.

Najdesniji dijelovi oporbe, koji su glavni krivci za postojeće stanje, žestoku kritiku upućuju novoj vlasti, govoreći da presporo rješava probleme, što i nije bez osnova. No, veoma je bez osnova kada pojedinci političari izjavljaju da se nova vlast više ne mora ili ne smije, ispričavati greškama i propustima prošle vlasti, jer pogreške i propusti te vlasti takve su prirode da će ih još dugi niz godina biti potrebno ispravljati. To se posebno odnosi na privatizaciju tajkunizacijom i na idejna kretanja. Politika prema BiH ostaje u svemu tome poseban problem. Sa stajališta tih razmatranja, međutim, najvažnije je shvatiti da idejno-politička kretanja nisu nimalo neutralna. Naprotiv. Sjetimo se nedavnih iskustava prijateljske i susjedne Austrije. Naše strateško opredjeljenje u smjeru što bržeg priključenja Europskoj uniji daje svim tim pitanjima posebnu važnost i na njih baca posebno svjetlo.

Investicije i ekonomski razvitak

Investicije su glavni čimbenik ekonomskog razvitka. Tu postavku priznaju sve ekonomske doktrine. Nerijetko dolazi do, manjih ili većih, nesporazuma zbog miješanja uzročno-posljedičnih veza. U ranim fazama tehničkog progressa u XIX. i na početku XX. stoljeća gospodarski se razvitak zasniva na transferu radne snage iz niže proizvodnih poljoprivrednih u višeproizvodne nepoljoprivredne djelatnosti. Takva je osnova gospodarskog razvitka u većini europskih zemalja tržišne privrede iscrpila svoje mogućnosti već u prvoj polovici prošloga stoljeća. Nastupilo je

razdoblje saturacije. Ton i pečat gospodarskom rastu davala je treća tehnološka revolucija sa svojim sofisticiranim tehnologijama. Mjerenje doprinosa privrednom rastu uz pomoć proizvodnih funkcija sve je više ukazivalo na ulogu tehničkog progressa. Stvarao se privid kao da rad i kapital postaju manje važni. Dalji korak u tome smjeru dala je četvrta (informatička) revolucija, koja je u prvi plan stavila "human kapital" kao glavni čimbenik privrednoga rasta. Uvažavajući sve te činjenice valja ipak posebno istaknuti da su investicije, u smislu porasta kapitala, bile i ostale glavni čimbenik ekonomskog razvitka. Gledajući u povijesnoj retrospektivi, Hrvatska je u drugom nizu godina ostvarivala i visoke stope investicija i visoke stope rasta.¹¹ Na taj je način Hrvatska već u sedamdesetima uvrštena (zajedno s bivšom Jugoslavijom) među deset novoindustrijaliziranih zemalja. Osamostaljivanjem Hrvatske na početku devedesetih došlo je do prijeloma u dugoročnom trendu investicija. To je došlo zbog rata i zbog grešaka ekonomske i ukupne politike. Usljedio je proces svojevrsnog dezinvestiranja, jer je u privredi koja se u kontinuitetu razvija amortizacija veća od zamjene i jednim svojim dijelom postaje izvorom akumulacije i investicija. Suprotno se događa kada je amortizacija manja od zamjene, kao što je bio slučaj u pojedinim godinama u tijeku devedesetih.¹² Prema komparativnim podacima Bečkog instituta za komparativne međunarodne studije oko sredine devedesetih investicije su pale na svega jednu petinu predratnih. To je očito bilo pogrešno, i to vjerojatno zbog toga što su podaci zasnovani na isplata za investicije koje su zbog nelikvidnosti bile osjetno umanjene. Statistički podaci o veličini investicija u kasnijim godinama pokazuju primjetan porast, ali s veoma nepovoljnom strukturom. Veliki se dio investicija odnosi na infrastrukturni sektor i na građevinske radove, a investicije u proizvodne sektore i posebno u prerađivačku industriju relativno su zaostajale. Jedna od karakteristika postojećeg stanja u sferi investicija odnosi se na strukturu i koncentraciju investitora.¹³ Najveći se dio investicija ostvaruje u okviru malog broja investitora. Ta slaba disperziranost investicija govori sama po sebi o karakteristikama makroekonomskog okruženja u kojem se investicijska djelatnost ostvaruje. To okruženje očito ne pogoduje razmahu investicijske aktivnosti na osnovi velikog broja investicijskih projekata koje ostvaruju mali i srednji poduzetnici. Sve do prije koje godine to se moglo pravdati greškama monetarne politike i nedostatkom raspoloživog kreditnog potencijala. U novije su vrijeme ti potencijali zamjetno povećani, ali mali i srednji poduzetnici veoma teško dolaze do kredita. To se posebno odnosi na one relativno povoljne kredite. Takve je kredite

---

¹¹ Podrobnije u: Dragomir Vojnić: "Ekonomija i politika tranzicije", Informator, Zagreb i Ekonomski institut, Zagreb 1993., str. 60-68.

¹² Podrobnije u: Mijo Sekulić i Dragomir Vojnić: "Uvod u analizu i planiranje investicija", Informator, Zagreb i Ekonomski institut, Zagreb, 1980. str. 45-137.

¹³ Podrobnije o tome u radu Mirka Grubišića: "Investicije gospodarstva Hrvatske 1996-1999.", Ekonomski pregled, br. 1-2, Zagreb, 2001., str. 278-288.

veoma lako dobiti za automobil, ali veoma teško za privredne projekte. Te činjenice same za sebe govore o tome da je “nešto trulo u državi Danskoj”. Bankari to non-šalantno tumače problemima rizika, što je inače općepoznato. No, kako izaći iz te situacije i kako započeti nov investicijski ciklus koji bi značio ubrzanje rasta i zaposlenosti?

Ekonomska politika, čak i kada bi se odlučila za nešto aktivniju investicijsku politiku, nema više odgovarajućih institucionalnih oslonaca. Većina kapitala s naslova domaće štednje u stranim je rukama. Izravne vanjske investicije ne dolaze u Hrvatsku, jer nije ostvareno odgovarajuće makroekonomsko i makropolitčko okruženje. Pitanje se postavlja: što činiti? Nema drugoga odgovora, nego da je potrebno sve napore usmjeriti na stvaranje odgovarajućeg okruženja. U izravnim vanjskim investicijama dobar nam primjer daju druge središnje europske zemlje. Za nas je, i kada je u pitanju ekonomska i kada je u pitanju ukupna politika, najbolji primjer susjedna i prijateljska Slovenija.

Neki aspekti problema ekonomske politike u svjetlu kretanja indeksa tečajnih devijacija

Kretanje indeksa tečajnih devijacija daje neke sintetičke prilično relevantne informacije o ekonomskoj politici zemalja u tranziciji. Bečki institut za komparativne međunarodne studije definirao je indeks tečajne devijacije kao odnos između tečaja po paritetu kupovne moći i tečaja razmjene. Iz ekonomske je teorije poznato da između dva tečaja postoje razlike. Te su razlike još oko sredine protekloga stoljeća znanstveno istraživali M. Gilbert i B. Kravis.¹⁴ U nas se tim istraživanjima posebno bavio Ivo Vinski, znanstveni savjetnik Ekonomskog instituta, Zagreb. On je vjerojatno poslije Gilberta i Kravisa dao najveći doprinos istraživanju toga sklopa problema. To potvrđuju brojni radovi objavljeni u zemlji i u svijetu.¹⁵ Opća teorijska i metodološka upozorenja išla su u dva smjera. Prvi, da se tečajem razmjene ne mogu dobivati znanstveno zasnovane, što znači realne međunarodne komparacije faktora razvitka. Drugo, da te spoznaje mogu poslužiti svakoj konkretnoj zemlji u njezinoj aktivnoj ekonomskoj politici.

Indeksi tečajnih devijacija to su veći, što je veća razlika između zemlje za koju se mjerenje obavlja i zemlje u čijoj se valuti mjerenje iskazuje. Dugoročni razvojni trendovi djeluju u smjeru smanjivanja tih razlika, tako da se na višim razinama razvitka javlja tendencija njihove konvergencije. Podaci o kretanju indeksa tečajnih

---

¹⁴ Gilbert M., Kravis, J. B: “An International Comperasion of National Products and the Purchasing Power of Currencies”, Organisation for Europear Economic Coloperation, paris, 1954.

¹⁵ Ivo Vinski: “Društveni proizvod svijeta”, Ekonomski institut, Zagreb, 1976. i Ivo Vinski: “Kretanje društvenog proizvoda svijeta od 1910. do 1975. godine”, Ekonomski institut, Zagreb, 1978.

devijacija, uz manja ili veća odstupanja, potvrđuju tu postavku. (Tablica 1.) Najveća su odstupanja u Hrvatskoj. Najmanja vrijednost indeksa tečajne devijacije indicirala bi da je Hrvatska najrazvijenija zemlja u tranziciji, ali je stvarnost sasvim drugačija. Postojeća razina razvitka u Hrvatskoj (u izrazu BDP po stanovniku) zamjetno je niža od te razine u svim drugim središnjim europskim zemljama u tranziciji. O čemu se zapravo radi? Hrvatska je počela ostvarivati svoj

Tablica 1.

INDEKSI TEČAJNIH DEVIJACIJA

Zemlja	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.
Češka	3.38	3.04	2.9	2.68	2.63	2.44	2.47	2.34
Mađarska	2.29	2.28	2.46	2.43	2.27	2.35	2.32	2.27
Poljska	2.59	2.63	2.47	2.28	2.21	2.13	2.19	1.98
Slovačka	3.28	3.11	2.99	2.90	2.71	2.73	2.92	2.70
Slovenija	1.82	1.75	1.59	1.61	1.58	1.54	1.54	1.57
Bugarska	4.09	4.83	4.15	4.22	4.00	3.46	3.40	3.29
Rumunjska	4.87	4.64	4.77	4.90	4.17	3.40	3.88	3.23
Estonija	5.62	4.09	3.14	2.62	2.49	2.33	2.28	2.21
Hrvatska	2.14	1.72	1.67	1.65	1.58	1.52	1.59	1.53
Makedonija	2.99	2.51	2.15	2.16	2.36	2.60	2.65	2.57
Rusija	7.23	3.90	3.49	2.77	2.40	3.55	5.23	3.87
Ukrajina	8.44	5.99	6.06	4.46	3.46	4.11	5.37	4.83

Izvor: WIIW baze podataka, uključivši i nacionalne statistike, predviđanje: WIIW. Ova je tablica konstruirana na osnovi studije: Peter Havlik et al.: "Transition Countries in 2001.: Robust Domestic Demand, Concerns About External Fragility Reappear", Research Reports, No. 277., July 2001. The Viena Institute for International Economic Studies (WIIW), str. 40-44.

NAPOMENA: Indeks tečajne devijacije termin je koji je Bečki institut za komparativne međunarodne studije (WIIW), definirao kao odnos između tečaja po paritetu kupovne moći i tečaja razmjene.

stabilizacijski (u osnovi samo antiinflacijski) program na svršetku godine 1993., kada je indeks tečajne devijacije iznosio 2,14. U programu je kao orijentacijska referalna točka tečajne politike definiran odnos njemačke marke i hrvatskog dinara kao 1:4444, što je odgovaralo i indeksu tečajne devijacije. No, već je u prvoj narednoj (1994.) godini indeks tečajne devijacije pao na 1,72, da bi u idućim godinama gotovo kontinuirano opadao. Njegova je vrijednost u prošloj, godini 2000. bila

1,53, dakle, najniža u odnosu na sve druge zemlje u tranziciji, uključivši tu i Sloveniju kao najrazvijeniju zemlju koja stoji na čelu kolone tranzicijskih zemalja. I premda u odnosima tečaja po paritetu kupovne moći i tečaja razmjene u konkretnoj praksi ekonomske politike mogu postojati određena odstupanja od spomenutih pravila, ipak nije sasvim jednostavno, oslonivši se na poznatu teoriju i uobičajenu praksu objasniti kretanje indeksa tečajnih devijacija u Hrvatskoj u devedesetima. Najprihvatljivije i vjerojatno najtočnije objašnjenje bilo bi da takva kretanja indeksa tečajnih devijacija predstavljaju sintetički izraz devijantnih pojava u hrvatskoj ekonomskoj politici. Te devijantne pojave vuku svoje korijene iz naglog pada indeksa tečajne devijacije od 2,14 u godini 1993. na 1,77. u godini 1994.

To korespondira i s početnim odnosima tečaja od 1:4444 i s njihovim naglim padom na bitno drugačiju razinu. Što se zapravo dogodilo u Hrvatskoj? Politika tečaja razmjene predstavlja središnju točku, ne samo monetarne, nego i ukupne ekonomske politike. Iz ekonomske je teorije i prakse poznato da se ona mora zasnivati na znanstveno spoznatim odnosima između domaće i vanjske globalne proizvodnosti rada. Zadatak je ekonomske politike razlike u globalnoj proizvodnosti rada smanjivati na taj način da tečajna politika vrši pritisak na domaće proizvođače u smjeru svestranog (proizvodnog, tehnološkog, menadžerskog, informatičkog, marketinškog i svakog drugog) restrukturiranja. To je put razvitka i povećavanja konkurentnosti. No, ako ekonomska politika u svojoj tečajnoj politici podcijeni velike razlike u globalnoj proizvodnosti rada, dolazi ne do restrukturiranja, nego do destruiranja i gušenja poduzeća. I to je ono što se u Hrvatskoj dogodilo. Pogrešna je razina stabilizacije u devedesetima od godine do godine gušila sve više poduzeća s posljedicom stalnog povećavanja broja nezaposlenih.

Na osnovi takve ekonomske (posebno monetarne i tečajne) politike razvio se defektan model privređivanja. Njegov je glavni defekt poticanje uvoza, umjesto ekspanzije izvoza. Ti su se defekti širili i na sve druge odnose u makroekonomskom okruženju. To se posebno odnosi na takve razlike između cijena domaće i stranog novca koje nisu stimulirale investicije, zaposlenost i razvitak. Stvoreni su uvjeti u kojima je potrošnja neprestano izlazila izvan mogućnosti i granica raspoloživog BDP. Umjesto da se deficiti u platnoj bilanci većim dijelom usmjeravaju u razvitak i investicije, oni su pretežno završavali u potrošnji. Kada ni to nije bilo dovoljno, uslijedilo je dodatno zaduživanje, a potom i korištenje tzv. kapitalnih dohodaka za potrošnju. Ta pojava povezana sa činjenicom da su investicije u pojedinim godinama (posebno u industriji) bile manje od amortizacije, sama je po sebi izražavala otvaranje procesa dezinveširanja. To nije uslijedilo samo kao posljedica nametnutog rata, nego i kao posljedica pogrešne ekonomske i ukupne politike. Jer rat sam po sebi može davati i određene poticaje razvitka. To još i više zato što je na okupiranom dijelu zemlje ostvarivan marginalni dio BDP.

Sve u svemu, takve pogreške strateškog karaktera, kao što su tajkunska privatizacija i pogrešna razina stabilizacije, nisu mogle proći bez veoma negativnih

posljedica i velikih društvenih tenzija. Uslijedile su devijantne pojave i u makroekonomskom i u makropolitickom okruženju. Devijacije se odnose i na monetarnu i na fiskalnu sferu i na funkciju pravne i socijalne države. Sinteza je svih devijacija pojava mafiokracije na različitim razinama privrede i društva.

U takvim se uvjetima nije moglo masovno razviti malo i srednje poduzetništvo, niti se mogao razmahati investicijski ciklus na osnovi domaće štednje i vanjskih izravnih investicija. Banke su raspoloživim kreditnim potencijalima stimilirale potrošnju, posebno automobila, ali ne i financiranje investicijskih projekata koje su predlagali poduzetnici. Djelovanje različitih poznatih i nepoznatih centara moći, koji su djelovali po kriteriju što gore to bolje, posebno je destimuliralo vanjske investitore. Sve to govori u prilog ocjeni da je ekonomska politika u devedesetima stvorila veoma deformiranu privrednu strukturu. To se odnosi i na proizvodnju i na potrošnju i na agregatnu ponudu i na potražnju. Poseban je strukturni problem činjenica da se dostignuta razina potrošnje mora kontinuirano alimentirati dodatnim zaduživanjem i tzv. kapitalnim prihodima.

To je slika stanja u kojem se našla nova vlast na početku prošle, godine 2000. Nova ekonomska politika morala je usmjeriti svoju pozornost na rješavanje problema nastalih na greškama ekonomske i na greškama ukupne politike. Prvi se posebno odnose na tajkunsku privatizaciju i pogrešnu razinu stabilizacije, a drugi na funkciju pravne države i devijantne pojave mafiokracije.

I premda nitko nije imao iluziju da će se spomenuti problemi moći djelotvorno rješavati u kratkom vremenu (od jedne ili dvije godine), ipak se njihovo rješavanje pokazalo još težim nego što su vjerojatno mnogi i očekivali. Problemi nastali tajkunskom privatizacijom predstavljat će teško breme cijele generacije. Revizija privatizacije u svemu tome imat će samo marginalno značenje. Jer model privatizacije koji smo u Ekonomskom institutu, Zagreb predlagali godine 1991., čak i kada bi postojala politička volja, bilo bi teško ostvariti. U znanstvenom smislu može biti neke utjehe u tome da je to u velikoj mjeri uspjelo Slovincima.

Problemi nastali zbog pogrešne razine stabilizacije toliko su proželi svu privrednu strukturu da ih tek jedna aktivna ekonomska politika može u primjerenom roku rješavati.

Rješavanju tih problema (radi povećavanja konkurentnosti) mora se podrediti ukupna ekonomska politika. To se osobito odnosi na monetarnu i na fiskalnu politiku. U istu razinu (zapravo isti kompleks) dolazi i politika restrukturiranja (proizvodnog, tehnološkog, menadžerskog, marketinškog, poslovno-financijskog, informatičkog i sveg ostaloga). Ta politika mora imati podršku zamaha novog investicijskog ciklusa na osnovi domaće štednje i vanjskih izravnih investicija.

Rješavanje prve i druge skupine problema moguće je samo u odgovarajućem makroekonomskom i makropolitickom okruženju, a to se okruženje mora zasnivati

na funkciji pravne i socijalne države, na vladavini prava i socijalne pravde. Sve to znači da je suzbijanje svih pojava i oblika kriminala i mafiokracije bilo i ostalo prioritetan društveno-politički problem ovog razvojnog trenutka.

Na pitanje je li nova vlast u rješavanju tih problema morala i mogla učiniti više? - odgovor je pozitivan. Njezina nedovoljna djelotvornost uzrokovana je dvjema skupinama problema.

Prvi se odnose na činjenicu da se ta nova vlast našla u poziciji svojevrsnog zatočenika, pritisnutog blokadom teških tereta kao što su nelikvidnost, devizne klauzule, "preuranjena" eurizacija, trend prenapuhane potrošnje koji bez velikih društvenih lomova nije lako zaustaviti, mala sklonost investiranju, nasuprot velikoj nezaposlenosti i sve drugo s time povezano. Drugi se odnose na činjenicu da je u takvom makroekonomskom i makropolitikom okruženju svaka radikalnija mjera skopčana s velikim rizicima i neizvjesnostima. Greške ekonomske i ukupne politike činila je jednostranačka vlada u kojoj je bilo lakše ostvariti potrebno jedinstvo u odlučivanju. Veoma složene i kompleksne odluke o otklanjanju grešaka učinjenih u devedesetima mora donjeti koalicijska Vlada lijevoga centra. Praksa je pokazala da su te odluke nerijetko bile praćene sporošću i određenim kolebanjem. To je dolazilo i zbog straha od rizika i zbog razlika u stavovima partnera koji se moraju usuglasiti u odlučivanju. O riziku valja reći da svaka vlada mora računati na rizik i snositi odgovarajuće posljedice. O problemu svladavanja razlika u stavovima valja se podsjetiti da svaka demokracija ima svoju cijenu. Ono za što bismo u kontekstu ovih razmatranja posebno pledirali jest da Vlada mora više nego što je dosada to činila isticati spomenute greške strateškog karaktera, tj. tajkunsku privatizaciju i pogrešnu razinu stabilizacije. Isticanje tih grešaka, na koje smo ukazivali i na osnivačkoj sjednici Vijeća ekonomskih savjetnika, nikako ne znači obvezu poduzimanja nekih radikalnih mjera, nego samo naznaku da su pravi problemi uočeni i da je kolosijek kretanja ekonomske politike usmjeren prema njihovom rješavanju. A to znači stalno i ponovno isticati činjenicu da je glavni zadatak ukupne ekonomske i razvojne politike povećavati konkurentnost.¹⁶

Zemlje u tranziciji, gdje je Hrvatska?

Posljednje desetljeće protekloga stoljeća karakterizira krah boljševičke opcije i početak tranzicije. Taj je početak za sve zemlje u tranziciji obilježen nastojanjima za uspostavljanje prekinutih pluralističkih povijesnih trendova. Kao što je poznato,

---

¹⁶ Neki aspekti tretiranih problema razmatrani su u radovima objavljenima u posebnom broju časopisa *Ekonomija/Economics* (godina 8., br. 1. Zagreb, svibanj 2001.) pod naslovom "Hrvatska gospodarska kriza i pravac zaokreta iz recesije u ekonomski razvoj", u redakciji Jakova Sirotkovića, Gordana Družića i Guste Santinija, a u izdanju RIFIN, Zagreb i HAZU, Zagreb, 2001.

to se posebno odnosi na pluralizam vlasništva, tržišta i političkog uređenja. Relativno kratko tranzicijsko iskustvo pokazalo je da je kretanje u smjeru opće pluralizacije i demokratizacije veoma teško, proturječno, slojevito i kompleksno. Zato su sve zemlje već na samom početku tranzicije prolazile kroz manje ili više duboku i trajnu tranzicijsku krizu. Dubina i trajanje te krize u velikoj su mjeri povezani sa stupnjem pripremljenosti pojedinih zemalja za ostvarivanje ekonomije i politike tranzicije. Zato su one zemlje koje su imale veću reformsku i tržišnu tradiciju lakše prebrodile tranzicijsku krizu i ostvarile su bolje rezultate. Iznimka od toga pravila zemlje su nastale na prostorima bivše Jugoslavije. I premda su te zemlje zbog duge tržišne i reformske tradiciju bile najbolje pripremljene za tranziciju, njihovi rezultati, osim Slovenije, nisu zadovoljavajući. Uzroci su nametnuti rat i eksplozija balkanskog nacionalizma. Poteškoće u ostvarivanju tranzicije i svladavanju tranzicijske krize bili su još neki važni razlozi. Tranzicija je započela u tijeku reforme društava blagostanja koja je nastala pod utjecajem snažnog razmaha ekonomskog neoliberalizma. Budući da nijedna zemlja u tranziciji nije bila za to pripremljena, nekritička je primjena doktrine ekonomskog neoliberalizma nanijela velike štete i produbila je tranzicijsku krizu. Te su štete bile to veće, što su pojedine zemlje bile slabije pripremljene za tranziciju. Iznimka je Hrvatska koja je, uz Sloveniju, bila najbolje pripremljena za tranziciju. Već je u prvim studijama, koje su o problemima ostvarivanja ekonomije i politike tranzicije rađene u Ekonomskom institutu, Zagreb, upozoreno na te probleme. To se posebno odnosi na studije o privatizaciji (godine 1991.) i studije o koncepciji i strategiji razvitka (godine 1992.).

No, i pored nekih prvih početnih naznaka da će ekonomska politika ta upozorenja uvažiti, stvarna su ekonomska kretanja otišla u sasvim drugom smjeru. Ukinuto je Ministarstvo za razvoj, a isto tako i Zavod za makroekonomske analize i prognoze. Umjesto, da tako kažemo, odnosa “konstruktivne suradnje” i “plemenitog komplota” između ekonomske politike i ekonomske znanosti, došlo je do sukobljivanja i konfrontacije. Ekonomska je znanost ukazivala na potrebu kontinuiranog rada na znanstvenim osnovama koncepcije i strategije razvitka, a ekonomska je politika to marginalizirala. Zbog toga se ekonomska politika nije mogla oslanjati na odgovarajuću koncepciju i strategiju razvitka. Tako se Hrvatska svrstala među one zemlje koje su imale najveće štete zbog nekritičke primjene ekonomskog neoliberalizma. Dvije su skupine učinjenih grešaka. Prva je tajkunska privatizacija praćena teškim ekonomskim, društvenim i socijalnim deformacijama. Druga je pogrešna razina stabilizacije praćena padom proizvodnje i izvoza i gušenjem poduzeća i povećanjem nezaposlenosti. Na osnovi prve i druge skupine grešaka razvijen je model privređivanja koji favorizira razvitak trgovine i ekspanziju uvoza. Kvantitativne izraze tih problema već smo razmatrali u prethodnom odjeljku. Nova Vlada na početku prošle godine 2000., shvatila je strateško značenje zadatka povećavanja konkurentnosti, ali se blokirana problemima kumuliranima u tijeku devedesetih, iz postojećeg stanja veoma teško (po mnogim ocjenama i sporo) izvlači.

Tablica 2.

BRUTO DOMAĆI PROIZVOD
Stvarne promjene u % prema prethodnoj godini

	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000. ¹⁾	2000.	2001.	2001.	2002.	Indeks =100 2000.
	Prvo tromjesečje										Predviđanje	
Češka	2.2	5.9	4.3	-0.8	-1.2	-0.4	2.9	3.2	3.8	3.5	3.5	99.9
Mađarska	2.9	1.5	1.3	4.6	4.9	4.2	5.2	6.5	4.4	4.8	5	108.0
Poljska	5.2	7.0	6.0	6.8	4.8	4.1	4.0	5.9	2.3	2	4	143.1
Slovačka	4.9	6.7	6.2	6.2	4.1	1.9	2.2	1.5	3.0	3	4	105.3
Slovenija	5.3	4.1	3.5	4.6	3.8	5.2	4.6	6.2	3.2	4	4.5	120.1
CEEC-5 ²⁾	4.1	5.7	4.7	4.5	3.3	2.9	3.8	5.0	3.1	3.0	4.1	121.7
Bugarska	1.8	2.9	-10.1	-7.0	3.5	2.4	5.0	4.8	-	4	4	79.2
Rumunjska	3.9	7.1	3.9	-6.1	-5.4	-3.2	1.6	0.9	4.8	4	2	81.5
CEEC-7 ²⁾	3.9	5.8	3.7	1.8	1.6	1.7	3.5	4.2	-	3.3	3.7	110.2
Estonija	-2.0	4.3	3.9	10.6	4.7	-1.1	6.4	5.2	5.1	5.5	5.5	87.3
Latvija	0.6	-0.8	3.3	8.6	3.9	1.1	6.6	5.3	8.2	6	4	62.2
Litva	-9.8	3.3	4.7	7.3	5.1	-3.9	3.3	4.1	2.8	3.5	3.5	67.9
Hrvatska	5.9	6.8	5.9	6.8	2.5	-0.4	3.7	3.7	4.2	3	3	86.8
Makedonija	-1.8	-1.1	1.2	1.4	2.9	2.7	5.0	-	-	0	5	97.2
Jugoslavija ³⁾	2.5	6.1	5.9	7.4	2.5	-17.7	7.0	-	-	5	5	49.3
Rusija	-12.7	-4.1	-3.4	0.9	-4.9	5.4	8.3	9.0	4.4	5	4	65.7
Ukrajina	-22.9	-12.2	-10.0	-3.0	-1.9	-0.4	6.0	5.6	7.7	4	6	43.2
Armenija	5.4	6.9	5.9	3.3	7.3	3.3	6.1	0.3	10.0	3	4	67.9
Azerbejdžan	-19.7	-11.8	1.3	5.8	10.0	7.4	11.4	6.5	8.0	8	6	59.0
Bjelorusija	-12.6	-10.4	2.8	11.4	8.4	3.4	6.0	6.0	1.0	3	3	87.9
Gruzija	-10.4	2.6	11.2	10.7	2.9	3.0	1.9	4.4	1.9	2	3	37.6
Kazahstan	-12.6	-8.2	0.5	1.7	-1.9	2.7	9.6	9.1	11.0	6	5	69.3
Kirgistan	-20.1	-5.4	7.1	9.9	2.1	3.7	5.1	1.0	5.6	4	4	66.3
Moldavija	-30.9	-1.9	-5.9	1.6	-6.5	-3.4	1.9	-	-	2	3	34.5
Tadžikistan	-21.3	-12.4	-16.7	1.7	5.3	3.7	8.3	3.8	7.6	4	4	57.8
Turkmenistan	-16.7	-7.7	0.1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Uzbekistan	-5.2	-0.9	1.7	5.2	4.4	4.4	4.0	3.0	4.0	2	3	98.5
CIS	-14.2	-5.3	-3.2	1.0	-3.6	3.2	8.0	-	-	-	-	62.4

NAPOMENA: (1) Preliminarno. (2) WIIW procjena. (3) Bruto materijalni proizvod.

Izvor: WIIW baze podataka, uključivši nacionalne statistike, CIS baze podataka, predviđanje: WIIW.
Peter Havlik et al.: "Transition Countries in 2001.: Robust Domestic Demand, Concerns About External Fragility Reappear", Research Reports, No. 277., July 2001., str. 3.

O karakteru tih problema, posebno onih u sferi makroekonomskog i makropolitčkog okruženja već smo govorili, pa ih nije potrebno ponavljati.

U nastavku izlaganja komparativna ćemo dostignuća zemalja u tranziciji zasnovati na istraživanjima Bečkog instituta za komparativne međunarodne studije (Tablica 2.) Prošle (2000.) godine po prvi su put sve zemlje u tranziciji ostvarile pozitivne stope rasta BDP. Takva se kretanja očekuju i u ovoj (2001.) i idućoj (2002.) godini. To je, moglo bi se reći, jedina zajednička karakteristika svih zemalja u tranziciji u ovom trenutku razvitka. Sve je drugo veoma različito. Te se razlike posebno odnose na dostizanje razine BDP na početku tranzicije. U tom su pogledu posebno zamjetne razlike između europskih i ostalih zemalja u tranziciji. Europske (posebno središnje europske) zemlje bile su bolje od ostalih pripremljene za tranziciju. One su se uspješnije suprotstavile nekritičnoj primjeni ekonomskog neoliberalizma. Na to su ukazivali i ekonomisti Svjetske banke i MMF na svršetku devedesetih. Samo usput valja spomenuti da su na te činjenice hrvatski ekonomisti (posebno oni okupljeni oko Ekonomskog instituta, Zagreb) ukazivali još na početku devedesetih. Sve su središnje europske zemlje u tranziciji u prošloj (2000.) godini ili dostigle, ili premašile predtranzicijsku razinu razvitka. Iznimka je samo Hrvatska. Već smo spomenuli da se uzroci ne odnose samo na nemetnuti rat, nego i na greške ekonomske i ukupne politike. Na slične ocjene navode i drugi komparativni indikatori. To se posebno odnosi na industrijsku proizvodnju (Tablica 3.) Središnje europske zemlje i po tom su indikatoru mnogo bolje od drugih. Iznimka je samo Hrvatska, koja će morati prolaziti kroz fazu svojevrsne reindustrijalizacije u uvjetima informatičke epohe. Sličan red veličina vrijedi i za komparativne indikatore koji se odnose na proizvodnost rada u industriji (Tablica 4.), a isto tako i na stope nezaposlenosti (Tablica 5). Zanimljivo je primijetiti da je u Hrvatskoj indeks proizvodnosti rada u industriji u godini 2000. od 130,5 praćen stopom nezaposlenosti od 22,3. U isto je vrijeme taj odnos u Poljskoj (187,5 i 15,0), u Mađarskoj (220,2 i 6,4), u Češkoj (131,2 i 8,8), u Sloveniji (151,5 i 12,0). Povežu li se ti odnosi s razinom industrijske proizvodnje, dolazi se do zaključka da je porast proizvodnosti rada u industriji u Hrvatskoj ostvarivan u uvjetima velikog pada proizvodnje i zaposlenosti. Sasvim je drugačija slika u Mađarskoj, gdje se snažan porast proizvodnosti rada u industriji ostvarivao u uvjetima snažnog porasta industrijske proizvodnje i pada stope nezaposlenosti. Snažan rast industrijske i ukupne proizvodnje u središnjim europskim zemljama bio je potican i velikim investicijama. (Tablica 6.). Za Hrvatsku, zbog već prije spomenutih razloga (nesigurnost podataka), Bečki institut nije naveo indeks razine investicija u prošloj (2000.) godini. Navedeni podaci indiciraju prijelom u negativnom trendu investicija.

Tablica 3.

BRUTO INDUSTRIJSKA PROIZVODNJA
 Stvarne promjene u % prema prethodnoj godini

	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000. ¹⁾	2000.	2001.	2001.	Indeks	
											2002.	1989. =100 2000 ¹⁾ .
	Prvo tromjesečje										Predviđanje	
Češka	2.1	8.7	2.0	4.5	1.6	-3.1	5.1	4.8	10.0	6	6	81.3
Mađarska	9.6	4.6	3.4	11.1	12.5	10.4	18.3	20.7	10.2	13	13	136.1
Poljska ²⁾	12.1	9.7	8.3	11.5	3.5	4.8	4.3	10.7	4.1	4	5	128.1
Slovačka	4.8	8.3	2.5	2.7	5.0	-3.6	9.1	7.9	5.2	7	7	89.0
Slovenija	6.4	2.0	1.0	1.0	3.7	-0.5	6.2	7.2	4.7	4	4	80.3
CEEC-5 ³⁾	8.2	8.2	5.1	8.3	4.4	2.5	7.0	10.1	6.6	6.1	6.5	110.3
Bugarska	10.6	4.5	5.1	-5.4	-7.9	-9.3	5.8	5.2	2.5	4	4	49.6
Rumunjska	3.3	9.4	6.3	-7.2	-13.8	-8.0	8.2	2.3	13.0	5	2	47.3
CEEC-7 ³⁾	7.6	8.3	5.4	4.0	-0.4	-0.5	7.2	8.1	7.9	5.7	5.3	88.3
Hrvatska ⁴⁾	-2.7	0.3	3.1	6.8	3.7	-1.4	1.7	3.7	5.5	4	3	56.9
Makedonija ⁵⁾	-10.5	-10.7	3.2	1.6	4.5	-2.6	3.5	10.3	-8.7	-3	3	47.4
Jugoslavija ⁵⁾	1.3	3.8	7.6	9.5	3.6	-23.1	12.2	-5.3	-0.7	0	5	39.0
Rusija	-20.9	-3.3	-4.0	1.9	-5.2	11.0	11.9	14.3	5.2	5	4	57.1
Ukrajina	-27.3	-12.0	-5.2	-0.3	-1.0	4.0	12.9	9.7	17.4	8	7	57.6

NAPOMENA: 1) Preliminarno. 2) Prodaje. 3) WIIW procjena. 4) Poduzeća sa više od 20 zaposlenih.
 5) Isključivši mala poduzeća.

Izvor: WIIW baze podataka, uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW. Peter Havlik et al.: "Transition Countries in 2001: Robust Domestic Demand, Concerns About External Fragility Reappear", Research Reports, No. 277., July 2001., str. 4.

Tablica 4.

PROIZVODNOST RADA U INDUSTRIJI
Promjene u % prema prethodnoj godini

	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000. ¹⁾	2000.	2001.	Indeks 1989.=100 2000 ¹⁾ .
	Prvo tromjesečje									
Češka ²⁾	5.1	10.6	8.6	9.2	4.7	2.2	8.0	10.2	7.7	131.2
Mađarska ³⁾	15.7	10.2	9.4	13.7	11.9	10.5	16.7	18.8	9.4	220.2
Poljska ⁴⁾	13.0	6.3	9.1	11.2	4.7	13.0	12.2	17.8	9.3	187.5
Slovačka	7.2	4.0	2.5	4.8	9.1	-0.7	12.6	13.9	4.8	122.7
Slovenija	13.2	6.3	9.2	4.4	5.4	3.1	8.4	11.0	4.4	151.5
Bugarska ⁵⁾	16.2	7.4	7.0	-2.8	-3.8	0.8	16.4	23.5	7.3	118.9
Rumunjska	14.7	13.7	7.5	-1.8	-7.4	7.1	14.7	13.1	18	101.2
Hrvatska ⁶⁾	3.0	6.6	11.3	11.9	8.7	3.9	4.3	6.7	9.3	131.1
Makedonija ⁷⁾	-6.5	1.2	29.8	8.3	14.8	6.4	-	-	-	103.0 ⁸⁾
Jugoslavija ⁷⁾	2.1	8.3	9.6	12.3	6.3	-19.1	25	-	-	61.8 ⁹⁾
Rusija	-14.4	5.4	2.9	8.6	0.8	9.7	12.5	-	-	81.8 ⁸⁾
Ukrajina	-20.9	-4.2	3.0	8.2	2.2	9.6	16.3	-	-	87.5 ⁸⁾

NAPOMENA: 1) Preliminarno. 2) U 1994. poduzeća sa 25 i više zaposlenih, u 1995. i 1996. sa 100 i više zaposlenih, od 1997. sa 20 i više. 3) U 1994. poduzeća s više od 20, od 1995. s više od 10, od 1999. više od 5 zaposlenih. 4) Tromjesečni podaci odnose se na poduzeća s više od 9 zaposlenih. 5) Do 1996. samo za javni sektor. 6) Poduzeća s više od 20 zaposlenih. 7) Isključujući mala poduzeća. 8) 1999. prema 1989.

Izvor: WIIW baze podataka, uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW. Peter Havlik et al.: "Transition Countries in 2001: Robust Domestic Demand, Concerns About External Fragility Reappear", Research Reports, No. 277., July 2001., str. 7.

Tablica 5.

REGISTRIRANA NEZAPOSLENOST, KRAJ RAZDOBLJA

	U 1000 osoba				Stope u %					
	1998.	1999.	2000.	2001.	1998.	1999.	2000.	2001.	2001.	2002.
								Ožujak	Predviđanje	
Češka	386.9	487.6	457.4	451.5	7.5	9.4	8.8	8.7	9.4	9.8
Mađarska	404.1	404.5	370.0	245.6	7.8	7.0	6.4	6.0	5.9	5.9
Poljska	1831.4	2349.8	2702.6	2898.7	10.4	13.0	15.0	15.9	16.5	17.5
Slovačka	428.2	535.2	506.5	545.3	15.6	19.2	17.9	19.2	18	17
Slovenija	126.6	114.3	104.6	103.6	14.6	13.0	12.0	11.8	11	10.5
CEEC-5 ¹⁾	3177.2	3891.5	4141.1	4244.7	10.4	12.5	13.3	14.0	14.1	14.6
Bugarska	465.2	610.6	682.8	704.7	12.2	16.0	17.9	18.4	18	17
Rumunjska	1025.1	1130.1	1007.1	992.8	10.4	11.8	10.5	10.4	10	11
CEEC-7 ¹⁾	4667.5	5632.3	5831.0	5942.2	10.5	12.6	13.1	13.6	13.5	14.0
Hrvatska	302.7	341.7	378.5	388.7	18.1	20.4	22.3	22.9	23	23
Makedonija ²⁾	284.1	261.5	261.7	-	34.5	32.4	32	-	32	32
Jugoslavija	849.4	774.0	812.4	847.0	25.4	25.5	26.8	28.2	30	32
Rusija ²⁾	9728.0	8904.0	6950.0	6850.0	13.3	12.2	9.6	9.5	9	10
Ukrajina	1003.2	1174.5	1188.0	1182.8	3.7	4.3	4.2	4.2	5	6

NAPOMENA: 1) WIIW procjena. 2) Zasnvano na podacima Labour Force Survey. 3) Rujan.

Izvor: WIIW baze podataka, uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW. Peter Havlik et al.: "Transition Countries in 2001: Robust Domestic Demand, Concerns About External Fragility Reappear", Research Reports, No. 277. July 2001., str. 7.

Osim niske razine, u Hrvatskoj je posebno izražen problem strukture investicija. Dugogodišnje je zaostajanje investicija u industriji ukupno i u prerađivačkoj posebno dovelo do kontinuiranog povećavanja tehnološkog gapa.

Tablica 6.

BRUTO FIKSNE INVESTICIJE
Stvarne promjene u % prema prethodnoj godini

	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000. ¹⁾	2000.	2001.	2001.	2002.	Indeks
										Predviđanje		1989. =100 2000 ¹⁾ .
	Prvo tromjesečje								Predviđanje			
Češka	9.0	19.9	8.2	-3.0	0.1	-0.6	4.2	2.7	7.3	6	6	110.1
Mađarska	12.5	-4.3	6.7	9.2	13.3	5.5	6.6	7.0	5.3	8	9	132.1
Poljska	9.2	16.5	19.7	21.7	14.2	6.8	3.1	5.6	1.5	2	3	209.5
Slovačka	-5.0	5.3	32.0	12.0	11.1	-18.8	-0.7	0.5	16.2	10	12	94.0
Slovenija	14.1	16.8	8.9	11.6	11.3	19.1	0.2	9.3	-3.8	5	5.5	168.9
Bugarska	1.1	16.1	-21.2	-23.9	32.9	25.3	8.2	-	-	-	-	63.4
Rumunjska ²⁾	26.4	10.7	3.1	-5.4	-18.6	-12.3	5.0	-2.6	4.7	5	0	50.3
Hrvatska	-	-	37.6	26.4	2.5	-1.1	-3.5	-4.4	11.6	6	5	-
Makedonija	-8.6	10.2	6.5	-4.3	1.6	1.2	-	-	-	-	-	65.8 ³⁾
Jugoslavija ²⁾	-12.0	-3.7	-5.7	0.8	-2.2	-	-	-	-	-	-	23.5 ⁴⁾
Rusija ²⁾	-24.0	-10.0	-18.0	-5.0	-12.0	5.3	17.4	13.5	6.7	6	8	26.2
Ukrajina ²⁾	-22.5	-35.1	-22.0	-8.8	6.1	0.4	11.2	26.1	23.7	15	10	22.7

NAPOMENA: 1) Preliminarno. 2) Bruto fiksne investicije. 3) 1999. prema 1989. 4) 1998. prema 1989.

Izvor: WIIW baze podataka, uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW. Peter Havlik et al.: "Transition Countries in 2001: Robust Domestic Demand, Concerns About External Fragility Reappear", Research Reports, No. 277., July 2001., str. 10.

To tehnološko zaostajanje i povećanje tehnološkog jaza valja vrednovati u svjetlu informatičke epohe u kojoj živimo i kada to ima multiplicirano negativno značenje. Zato je razmah novog investicijskog ciklusa na osnovi domaće štednje i vanjskih izvornih (novih) investicija *condicio sine quo non* izlaska iz krize i povećavanja zaposlenosti. Samo model privređivanja zasnovan na ekspanziji izvoza i povećavanja konkurentnosti može rješavati taj sklop problema i osiguravati održivi razvitak. U tome kontekstu posebni značaj imaju strane vanjske investicije (Tablica 7.). Velika je šteta što komparativni podaci daju globalno ukupne vanjske investicije bez mogućnosti da se vidi njihova struktura. Taj nedostatak posebno zamagljuje pravo stanje i značenje tih investicija u Hrvatskoj, jer bi za ocjenu toga stanja bilo potrebno jasno razlučiti što se od tih veličina može staviti pod zajednički nazivnik "kapitalni prihod", a što su stvarne (nove) green field vanjske izravne investicije.

Da je stanje nezadovoljavajuće, to znamo. Ali koliko je nezadovoljavajuće, to (barem na osnovi razmatranih podataka) točno ne znamo.

Valja ipak zamijetiti da su ukupne vanjske izravne investicije po stanovniku u Hrvatskoj nešto veće nego u nekim drugim središnjim europskim zemljama (Slovačka, Poljska). Posebno su zanimljivi komparativni podaci o kretanju vanjske trgovine. U prošloj (2000.) godini sve su zemlje u tranziciji imale (kao uostalom, i prethodnih godina) negativne vanjskotrgovinske bilance. (Tablica 8.) Iznimka su samo Rusija i Ukrajina, što se tumači kretanjem cijene nafte. Hrvatska pripada zemljama s veoma izraženim povećanjem negativnog salda vanjskotrgovinske bilance. Imajući u vidu sve što je u kontekstu međunarodne razmjene bilo rečeno, takav je slijed stvari i sasvim razumljiv. Valja zapaziti da su zamjetne pozitivne pomake ostvarile Češka i Slovačka.

U većini su zemalja u tranziciji u prošloj (2000.) godini nešto povećane stope inflacije (Tablica 9). Izrazito suprotna kretanja samo su u Rusiji. I prva i druga pojava može se povezati s kretanjem cijena nafte. Predviđanja za ovu (2001.) godinu nešto su bolja. Ako u završnici ovih razmatranja usporedimo neke najvažnije indikatore razvoja europskih zemalja u tranziciji, dolazimo do istih spoznaja i uzročno-posljedičnih veza koje smo već spomenuli (Tablica 10.)

Tablica 7.

VANJSKE IZRAVNE INVESTICIJE KUMULATIVNO

U milijunima USD

	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2001.
										Procjena Po stanovniku
Češka	3423	4547	7350	8572	9234	14375	17552	21095	25000	2440
Mađarska	5585	7095	11926	14961	16086	18517	19299	19863	22000	2200
Poljska	2307	3789	7843	11463	14587	22479	26075	32000	39000	1010
Slovačka	-	897	1268	2000	2025	2787	2817	3700	5500	1020
Slovenija	954	1326	1763	2063	2448	2904	2684	3000	3000	1510
Ukupno (5)	-	17654	30151	39059	44379	61062	68427	79659	94500	1430
Bugarska	141	247	337	446	951	1488	2307	3309	4000	490
Rumunjska	211	552	971	1234	2449	4480	5521	6519	7500	330
Ukupno (7)	-	18453	31459	40739	47779	67031	76255	89486	106000	1090
Estonija	239	495	737	838	1148	1822	2467	2645	3600	2670
Latvija	75	309	616	936	1272	1558	1795	2081	2300	980
Litva	153	310	352	700	1041	1625	2063	2334	2700	730
Ukupno (10)	-	19566	33163	43214	51239	72035	82581	96546	114600	1100
Hrvatska	120	238	352	865	1407	2350	3840	4755	5500	1220
Makedonija	-	19	28	40	55	173	205	374	400	200
Jugoslavija	-	-	-	-	740	853	965	965	1100	130
Rusija	1211	1901	3966	6545	11410	14172	17481	20185	23000	160
Ukrajina	370	529	796	1317	1940	2683	3179	3774	4500	90
Ukupno	-	22253	38305	51981	66791	92366	108441	126910	149500	470

Izvor: WIIW-WIFO baze podataka -Vanjska direktne investicije u Srednje i Istočno europskim zemljama i u zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza. Peter Havlik et al.: "Transition Countries in 2001: Robust Domestic Demand, Concerns About External Fragility Reappear", Research Reports, No. 277., July 2001., str. 12.

Tablica 8.

VANJSKA TRGOVINA SREDNJE I ISTOČNE EUROPE I GLAVNIH
DRŽAVA SAVEZA NEOVISNIH DRŽAVA U EUR mn

(Zasnovano na statistikama)

		1996.	1997.	1998.	1999.	2000 ¹⁾	1999. 1998.	2000. 1999.	2000. I-III.	2001. I-III.	I-III.01. I-III.00.
								u%	u%		
										u%	
Češka ²⁾	Uvoz	17940	20182	23515	24641	31485	4.8	27.8	7168	9128	27.3
	Izvoz	22318	24322	25690	26387	34941	2.7	32.4	7650	9951	30.1
	Balans	-4378	-4140	-2175	-1747	-3455	-	-	-481	-824	-
Mađarska ³⁾	Uvoz	10472	16910	20477	23491	30545	14.7	30.0	6576	8024	22.0
	Izvoz	12912	18780	22871	26288	34856	14.9	32.6	7442	9055	21.7
	Balans	-2440	-13f:9	-2.394	-797	-4.312	-	-	-866	-1 0.31	-
Poljska	Uvoz	19488	22798	25145	25729	34383	2.3	33.6	7679	9677	26.0
	Izvoz	29677	37484	41539	43151	53122	3.9	23.1	11973	13352	11.5
	Balans	-10189	-14686	-16394	-17422	-18739	-	-	-4295	-3675	-
Slovačka ⁴⁾	Uvoz	7047	7310	9545	9607	12876	0.6	34.1	2889	3410	18.0
	Izvoz	8876	9132	11640	10633	13870	-8.7	30.5	3064	3840	25.3
	Balans	-1829	-1823	-2095	-1026	-995	-	-	-175	-	430
Slovenija	Uvoz	6641	7413	8052	8037	9504	-0.2	18.3	2218	2611	17.8
	Izvoz	7536	8290	8999	9482	10995	5.4	16.0	2614	2810	7.5
	Balans	-895	-876	-947	-1445	-1491	-	-	-396	-198	-
CEEC-5	Uvoz	61587	74613	86734	91505	118793	5.5	29.8	26530	32850	23.8
	Izvoz	81319	98008	110739	115941	147784	4.7	27.5	32743	39008	19.1
	Balans	-19732	-23394	-24005	-24436	-28991	-	-	-6213	-6158	-
Bugarska ⁵⁾	Uvoz	4486	4368	3841	3697	5240	0.4	39.3	1125	1381	22.7
	Izvoz	4655	4361	4476	5098	7071	17.3	36.5	1553	1776	14.3
	Balans	-169	7	-635	-1401	-1831	-	-	-428	-395	-
Rumunjska	Uvoz	6376	7434	7412	7981	11219	7.5	40.8	2436	3114	27.9
	Izvoz	9019	9946	10569	9757	14128	-7.8	45.0	2737	4003	46.2
	Balans	-2643	-2512	-3157	-1776	-2909	-	-	-302	-888	-
CEEC-7	Uvoz	72449	86416	97988	103183	135251	5.5	31.0	30091	37345	24.1
	Izvoz	94992	112315	125784	130797	168982	4.1	29.1	37033	44787	20.9
	Balans	-22543	-25899	-27797	-27614	-33731	-	-	-6942	-7442	-
Hrvatska ⁶⁾	Uvoz	3602	3666 ~	4046	4027	4818	-0.5	18.9	1086	1174	8.0
	Izvoz	6220	8060	7477	7324	8629	-2.0	17.4	1688	2147	27.2
	Balans	-2618	-4394	-3431	-3297	-3811	-	-	-602	-973	-
Makedonija	Uvoz	905	1091	1170	1119	1427	-4.6	27.8	335	316	-5.7
	Izvoz	1283	1568	1709	1686	2256	-2.6	35.5	615	430	-30.1
	Balans	-378	-478	-539	-567	-829	-	-	-280	-114	-
Jugoslavija ⁷⁾	Uvoz	1593	2360	2518	1391	1870	-44.0	34.4	400	484	21.0
	Izvoz	3251	4245	4283	3081	4028	-26.4	30.7	983	1160	18.
	Balans	-1658	-1885	-1766	-1690	-2158	-	-	-582	-676	-

Nastavak tablice 8.

Rusija ⁸⁾	Uvoz	69874	77885	66606	70491	113815	5.7	61.7	24682	27441	11.2
	Izvoz	54282	64988	53392	37733	47862	-29.4	27.0	10111	11897	17.7
	Balans	15593	12897	13214	32758	65953	-	-	14570	15544	-
Ukradina	Uvoz	11357	12550	11283	10871	15770	-3.8	45.3	3060	4116	24.5
	Izvoz	13883	15103	13103	11119	15103	-15.3	36.0	3746	3856	2.9
	Balans	-2526	-2554	-1820	-248	667	-	-	-686	259	-

NAPOMENA: 1) Preliminarno. 2) Od 1994. nova metodologija 2000. 3) Od 1997. uključene bescarinske zone. 4) Od 1998. nova metodologija. 5) Od 1999. nova metodologija. 6) Od 2000. nova metodologija. 7) Od 1999. isključivši Kosovo i Metohiju. 8) Uključivši procjenu od neregistrirane trgovine.

Izvor: WIIW baze podataka, uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW. Peter Havlik et al.: "Transition Countries in 2001: Robust Domestic Demand, Concerns About External Fragility Reappear", Research Reports, No. 277., July 2001., str. 19.

Tablica 9.

INFLACIJA POTROŠAČKIH CIJENA
Promjene u % prema prethodnoj godini

	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000. ¹⁾	2000.	2001.	2001.	2002.
								Prvo tromjesečje	Predviđanje		
Češka	10.0	9.1	8.8	8.5	10.7	2.1	3.9	3.7	4.0	4.4	3.5
Mađarska	18.8	28.2	23.6	18.3	14.3	10.0	9.8	9.8	10.3	9	6.5
Poljska	32.2	27.8	19.9	14.9	11.8	7.3	10.1	10.3	6.7	8	6
Slovačka	13.4	9.9	5.8	6.1	6.7	10.6	12.0	15.6	7.2	8	6
Slovenija	21.0	13.5	9.9	8.4	7.9	6.1	8.9	8.4	8.7	8	6
Bugarska	96.0	62.1	121.6	1058.4	18.7	2.6	10.3	8.5	8.9	5	4
Rumunjska	136.8	32.3	38.8	154.8	59.1	45.8	45.7	53.7	40.1	40	35
Hrvatska ²⁾	97.6	2.0	3.5	3.6	5.7	4.2	6.2	4.8	6.5	6	5.5
Makedonija ²⁾	121.7	15.9	3.0	4.4	0.8	-1.1	10.6	4.2	7.6	8	6
Jugoslavija	-	78.6	91.5	21.6	29.9	44.9	85.6	60.8	0	70	30
Rusija	307.0	197.5	47.8	14.8	27.6	85.7	20.8	25.4	22.3	20	15
Ukrajina	891.0	376.8	80.2	15.9	10.6	22.7	28.2	25.1	19.4	20	20

NAPOMENA: 1) Preliminarno. 2) Cijene na malo.

Izvor: WIIW baze podataka, uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW. Peter Havlik et al.: "Transition Countries in 2001: Robust Domestic Demand, Concerns About External Fragility Reappear", Research Reports, No. 277., July 2001., str. 23.

Tablica 10.

EUROPSKE ZEMLJE U TRANZICIJI - KOMPARATIVNI EKONOMSKI INDIKATORI

	BDP 2000. Indeks 1990=100	Bruto industrijska proizvodnja Indeks 2000. 1989=100	Proizvodnost rada u industriji Indeks 2000. 1989=100.	Stopa inflacije 2000.	Stopa neza- poslenosti u % 2000.	Vanjskotgo- vinski balans u mn USD 2000.	Tekući račun u bn USD 2000.	Tekući račun u % BDP-a 2000.	BDP po stanovniku u USD (p.p.p.) 2000.	BDP po stanovniku EU-15=100 2000.	Vanjske izravne investicije kumulativno 2001. po stanovniku USD	Indeks tečajne devijacije 2000. (zasnovano na ECU)
Češka	99.9	81.3	131.2	3.9	8.8	-3455	-2.4	-4.7	12538	59	2440	2.34
Mađarska	108.0	136.1	220.2	9.8	6.4	-4312	-1.5	-3.3	11245	53	2220	2.27
Poljska	143.1	128.1	187.5	10.1	15.0	-18739	-9.9	-6.3	8779	41	1010	1.98
Slovačka	105.3	89.0	122.7	12.0	17.9	-995	-0.7	-3.7	10433	49	1020	2.70
Slovenija	120.1	80.3	151.5	8.9	12.0	-1491	-0.6	-3.3	15562	73	1510	1.57
Bugarska	79.2	49.6	118.9	10.3	17.9	-1831	-0.7	-5.9	5237	25	490	3.29
Rumunjska	81.5	47.3	101.2	45.7	10.5	-2909	-1.4	-3.8	5741	27	330	3.23
Hrvatska	86.8	56.9	130.5	6.2	22.3	-3811	-0.5	-2.8	7033	33	1220	1.53
Rusija	65.7	57.1	92.7	20.8	9.6	65953	46.3	18.5	7230	34	160	3.87
Ukrajina	43.2	57.6	101.8	28.2	4.2	667	1.5	4.6	3413	16	90	4.83

NAPOMENE: 1) Preliminarno. 2) Prodaje. 3) WIIW procjena.

Izvor: WIIW baze podataka, uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW. Ova je tablica konstruirana na osnovi studije: Peter Havlik et al.: "Transition Countries in 2001: Robust Domestic Demand, Concerns About External Fragility Reappear", Research Reports, No. 277., July, 2001.

To se posebno odnosi na činjenicu da su srednjoeuropske zemlje u tranziciji posigle daleko najbolje rezultate. Valja opet spomenuti i dva osnovna uzroka te pojave. Prvi je bolja pripremljenost tih zemalja za tranziciju. Drugi je činjenica da su sve zemlje uspješnije izbjegle opasnost nekritične primjene ekonomskog neoliberalizma. Iznimka je jedino Hrvatska. U tom se kontekstu mora stalno ponavljati da slabe tranzicijske performace Hrvatske nisu uslijedile samo zbog nametnutoga rata, nego i zbog grešaka ekonomske i ukupne politike. Razmatrajući pojedinačne rezultate, nije teško zapaziti da su hrvatske performace u većini indikatora najslabije u odnosu na druge središnje europske zemlje. Iznimka je stopa inflacije i stanje tekućeg računa koje je bilo u prošlim godinama i koje će već u ovoj, godini 2001. i u sljedećoj (2002.) godini biti zamjetno lošije (Tablica 11.). U kontekstu tih razmatranja najniža razina indeksa tečajne devijacije zavređuje posebnu pozornost, pa smo zato upravo tom pitanju posvetiti poseban odjeljak. Sve u svemu, većina europskih zemalja u tranziciji ostvarila je takve rezultate koji su im otvorili putove za uključivanje u euroatlantske integracijske procese. Hrvatska je u tome, zbog poznatih događanja u devedesetima, veoma zaostala. Dolaskom nove Vlade lijevoga centra na početku prošle (2000.) godine uslijedile su bitne pozitivne promjene u smjeru poboljšavanja međunarodnog položaja Hrvatske. Ubrzani su procesi uključivanja u euroatlantske integracije. Ovih je dana potpisan sporazum o stabilizaciji i pridruživanju. To je dosad najvažniji korak u smjeru uključivanja u Europsku uniju. No, kako stvari sada stoje, Hrvatska neće biti u prvom bloku zemalja koje se uključuju u Europsku uniju. Jedan je dio problema u vezi s ubrzanim uključivanjem u Europsku uniju odnosi na stvaranje odgovarajućeg makroekonomskog i makropolitčkog okruženja. Dakle, dio je problema u rukama Hrvatske. Drugi dio problema odnosi se na odgovarajuću političku odluku koju mora, kada se za to steknu okolnosti, donijeti Europska unija. Nema i ne može biti nikakve sumnje da za Hrvatsku kao malu zemlju s danom ekonomskom strukturom i geopolitičkim položajem najveći, nesumnjivi, strateški i nacionalni interes ima prije uključivanje u Europsku uniju, jer moramo što brže proći onu fazu, u kojoj za vrijeme pripreme za priključivanje Europskoj uniji moramo prihvatiti određene obveze koje ne možemo kompenzirati odgovarajućim pravima. No to je cijena koju su svi na svoj način platili i koju i mi moramo platiti. Valja se truditi da ona bude što manja.

Tablica II.

PREGLED RAZVITKA 1999.-2000. I IZGLEDA ZA 2001.-2002.

	BDP Stvarne promjene u % prema prethodnoj godini		Potrošačke cijene Stvarne promjene u % prema prethodnoj godini		Registrirana nezaposlenost Stope u %, svršetak razdoblja		Tekući račun U % BDP-a									
	1999.	2000.	2001.	2002.	1999.	2000.	2001.	2002.								
			predviđanje		predviđanje		predviđanje									
Češka	-0.4	2.9	3.5	3.5	2.1	3.9	4.4	3.5	9.4	8.8	9.4	9.8	-2.9	-4.7	-5.5	-5.5
Mađarska ¹⁾	4.2	5.2	4.8	5	10.0	9.8	9	6.5	7.0	6.4	5.9	5.9	-4.3	-3.3	-4.4	-4.2
Poljska	4.1	4.0	2	4	7.3	10.1	8	6	13.0	15.0	16.5	17.5	-7.5	-6.3	-6.0	-6.4
Slovačka	1.9	2.2	3	4	10.6	12.0	8	6	19.2	17.9	18	17	-5.0	-3.7	-4.8	-4.6
Slovenija	5.2	4.6	4	4.5	6.1	8.9	8	6	13.0	12.0	11	10.5	-3.9	-3.3	-2.1	-1.5
CEEC-5	2.9	3.8	3.0	4.1	-	-	-	-	12.5	13.3	14.1	14.6	-5.7	-5.2	-5.3	-5.4
Bugarska	2.4	5.8	4	4	2.6	10.3	6	4	16.0	17.9	18	17	-5.3	-5.9	-4.2	-3.2
Rumunjska	-3.2	1.6	4	2	45.8	45.7	40	35	11.8	10.5	10	11	-3.8	-3.8	-6.6	-4.3
CEEC-7	1.7	3.5	3.3	3.7	-	-	-	-	12.6	13.1	13.5	14.0	-5.5	-5.1	-5.4	-5.2
Hrvatska ²⁾	-0.4	3.7	3	3	4.2	6.2	6	5.5	20.4	22.3	23	23	-7.6	-2.8	-4.6	-4.3
Makedonija ¹⁾²⁾	2.7	5.1	0	5	-1.1	10.6	8	6	32.4	32.2	32	32	-3.3	-3.4	-9.7	-8.8
Jugoslavija	-17.7	7.0	5	5	44.9	85.6	70	30	25.5	26.8	30	32	-8.9	-13.0	-12.2	-16.1
Rusija ¹⁾	5.4	8.3	5	4	85.7	20.8	20	15	12.2	9.6	9	10	12.8	18.5	11.0	6.7
Ukrajina	-0.4	6.0	4	6	22.7	28.2	20	20	4.3	4.2	5	6	5.4	4.6	-0.8	-1.5

NAPOMENA: 1) Stopa nezaposlenosti prema ILO definiciji. 2) Potrošačke cijene odgovaraju cijenama na malo.

Izvor: WIIW (lipanj 2001). Peter Havlik et al.: "Transition Countries in 2001: Robust Domestic Demand, Concerns About External Fragility Reappear", Research Reports, No. 277., July 2001., str.35.

Na djelovanje u smjeru što bržeg uključivanja u Europsku uniju prisiljava i ukupna struktura vlasništva, posebno u sferi bankarstva, a i sve ono drugo (u ovom kontekstu nije suviše bitno upotrebljavamo li epitet dobro ili loše), što se može staviti pod zajednički nazivnik "preuranjena eurizacija". Mnogo toga što nam se danas, dok nismo uključeni u Europsku uniju pojavljuje u jednom svjetlu, nakon uključivanja pojaviti će nam se u sasvim drugome svjetlu. U sklopu kreiranja odgovarajućeg makroekonomskog i makropolitikog okruženja valja svladati brojne barijere ekonomskog i političkog karaktera. Tu su i pitanja funkcije pravne i socijalne države i vladavine prava i svladavanja pojava mafiokracije na različitim razinama i većeg poticanja razvitka civilnoga društva i sve moguće reforme (koje su u tijeku) u smjeru mogućeg uvažavanja općeg trenda reforme društva blagostanja i sve drugo s time povezano. U nizu pitanja ekonomske sfere posebno značenje ima brzina razvitka i potrebno vrijeme za postizanje one razine BDP, koju Europska unija procjenjuje kao minimalan uvjet.

Neslužbeno se kao minimalan uvjet spominjala razina od oko 50% prosječnoga BDP po stanovniku za 15 zemalja Europske unije.

Razina postojećeg BDP i neke pretpostavke mogućega rasta

Ekonomisti Bečkog instituta za komparativne međunarodne studije u devedesetim su godinama u svojim publikacijama "Research and Reports" redovito objavljivali dostignute razine BDP zemalja u tranziciji, i to za proteklo razdoblje u tekućim cijenama po paritetu kupovne moći, a prognoze za naredno razdoblje u konstantnim cijenama, također po paritetu kupovne moći. Takvu svoju praksu Bečki institut za komparativne međunarodne studije nastavlja i dalje. (Tablica 12., Slika 1.). U kontekstu spomenutih kriterija za prijem u Europsku uniju već se na prvi pogled opaža da su sve središnje europske zemlje (kandidati prvog bloka za Europsku uniju) ili već postigle približne ili daleko premašile minimalne uvjete. Daleko je na prvome mjestu Slovenija. Na posljednjem je mjestu Hrvatska. S time je u vezi zanimljiva projekcija koja je učinjena uz pretpostavku stope rasta BDP po stanovniku od 4% i nulte stope rasta stanovništva.

Tablica 12.

BDP po stanovniku, od 2001. konstantne cijene (ECU/EUR)

	1990.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2005.	2010.	2015.
	Projekcija pretpostavlja 4% rast BDP-a i nultu stopu rasta stanovništva											
Češka	10063	9786	10226	11286	11984	11973	12045	12277	12538	15108	18381	22363
Mađarska	7229	7370	7783	8330	8613	9086	9735	10417	11245	13919	16934	20603
Poljska	4577	4952	5319	6299	6783	7278	7756	8258	8779	10476	12745	15507
Slovačka	7500	6319	7143	7914	8529	9091	9615	10002	10433	12571	15295	18609
Slovenija	10131	9924	10703	11607	12192	12847	13589	14591	15562	19116	23257	28296
Bugarska	4871	4455	4652	5007	4600	4378	4583	4823	5237	6372	7752	9431
Rumunjska	5349	4847	5160	5768	6113	5785	5576	5526	5741	6783	8253	10041
Estonija	-	5164	5244	5742	6128	6990	7491	7605	8713	10909	13272	16147
Latvija	-	4019	4198	4392	4659	5131	5465	5738	6348	7760	9441	11487
Litva	-	4991	4617	4974	5301	5725	6124	6022	6362	7666	9327	11348
Hrvatska	5992	4355	4709	5214	5833	6155	6518	6558	7033	8312	10113	12304
Makedonija	3658	3471	3701	3770	3845	3891	4053	4231	4514	5331	6487	7892
Rusija	8433	6894	6160	6164	6074	6177	5991	6518	7230	8711	10599	12895
Ukrajina	5881	4559	3623	3337	3080	3026	3044	3123.,	3413	4233	5150	6266
	Projekcija pretpostavlja 2% rast BDP-a i nultu stopu rasta stanovništva											
Austrija	16074	18144	18938	19974	20679	21079	22021	22931	23733	26204	28931	31942
Njemačka	15081	17576	18681	19890	19927	20416	21202	21906	22585	24936	27532	30397
Grčka	8838	10379	11012	11920	12322	12444	13049	13788	14353	15847	17496	19317
Portugal	9291	11087	11902	12774	13180	13998	14643	15368	15829	17477	19296	21304
Španjolska	11603	12908	13208	14141	14671	15090	15973	16870	17561	19389	21407	23635
Turska	4424	5158	4895	5239	5534	5844	6024	5740	5993	6616	7305	8065
Japan	16810	19187	19687	21043	22141	22450	22182	22619	22936	25323	27958	30868
SAD	21941	23900	25123	26172	27179	28500	29964	31540	33149	36599	40408	44614
EU (15) prosjeak	14782	16248	17020	18117	18536	18944	19744	20554	21253	23465	25907	28604
	Europska Unia (15) prosjeak = 100											
	1990.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2005.	2010.	2015.	
Češka	68	60	60	62	65	63	61	60	59	64	71	78
Mađarska	49	45	46	46	46	48	49	51	53	59	65	72
Poljska	31	30	31	~ 35	37	38	39	40	41	45	49	54
Slovačka	51	39	42	44	46	48	49	49	49	54	59	65
Slovenija	69	61	63	64	66	68	69	71	73	81	90	99
Bugarska	33	27	27	28	25	23	23	23	25	27	30	33
Rumunjska	36	30	30	32	33	31	28	27	27	29	32	35
Estonija	-	32	31	32	33	37	38	37	41	46	51	56
Latvija	-	25	25	24	25	27	28	28	30	33	36	40
Litva	-	31	27	27	29	30	31	29	30	33	36	40
Hrvatska	41	27	28	29	31	32	33	32	33	35	39	43
Makedonija	25	21	22	21	21	21	21	21	21	23	25	28
Rusija	57	42	36	34	33	33	30	32	34	37	41	45
Ukrajina	40	28	21	18	17	16	15	15	16	18	20	22

Nastavak tablice 12.

Austrija	109	112	111	110	112	111	112	112	112	112	112	112
Njemačka	102	108	110	110	107	108	107	107	106	106	106	106
Grčka	60	64	65	66	66	66	66	67	68	68	68	68
Portugal	63	68	70	71	71	71	74	74	75	74	74	74
Španjolska	78	79	78	78	79	80	81	82	83	83	83	83
Turska	30	32	29	29	30	31	31	28	28	28	28	28
Japan	114	118	116	116	119	119	112	110	10&	10S	108	108
SAD	148	147	148	144	147	150	152	153	156	156	156	156
EU (15) prosjek	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

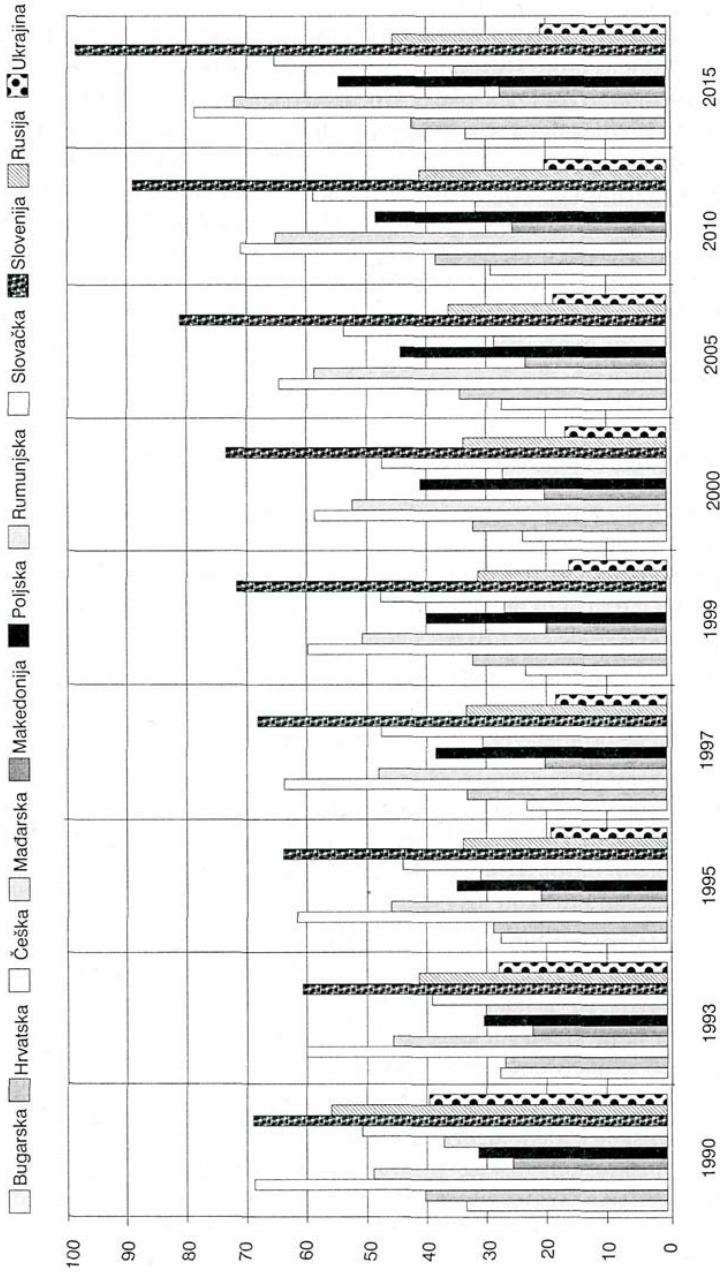
Izvor: "Benchmark results of the 1996 Eurostat-OECD Comparison by analytical Categories" (preliminarno), OECD, 1998. Nationalne statistike; WIFO; WIIW procjena. Petar Havlik et. al: "Transition Countries in 2001: Robust Domestic Demand, Concerns About External Fragility Reappear", Research Reports, No. 277., July 2001., str. 39.

Uz tu bi se pretpostavku Hrvatska tek godine 2015. približila kriterijima koji bi mogli zadovoljavati uvjete uključivanja u Europsku uniju. To je veoma pesimistička prosudba. Ima, međutim, mnogo argumenata koji na taj sklop problema bacaju drugačije mnogo optimalističnije svjetlo. Dvije su skupine tih argumenata. Oni su ekonomski i politički. Kada se radi o ekonomskim argumentima, onda valja reći da ima mnogo osnova za pretpostavku da će Hrvatska u godinama koje dolaze ostvarivati veću stopu rasta od one koja je Bečkim ekonomistima poslužila za spomenute prognoze. Na bržu stopu rasta može veoma utjecati stabilizacija ukupnih društvenih, ekonomskih i političkih prilika u Hrvatskoj, kao važan preduvjet za snažniji zamah novog investicijskog ciklusa na osnovi domaće štednje i izravnih vanjskih (novih) investicija. To je, razumije se, povezano i s razvitkom odgovarajućeg makroekonomskog i makropolitčkog okruženja, a isto tako i s prilikama u međunarodnom okruženju.

Ekonomska se politika mora opredijeliti tako važnim pitanjima kao što su duže ili kraće razdoblje zadržavanja monetarnog suvereniteta. Postojeća struktura (devizna i kunska) novčane mase i postojeća struktura vlasništva bankarskih i financijskih potencijala, povezana sa onim što smo stavili pod zajednički nazivnik "preuranjena eurizacija", dakle sve to čini ovaj sklop problema veoma kontroverznim i proturječnim. Na ta proturječja i kontroverze upozoravaju i postojeća ponašanja bankarskog menadžmenta koji štednju hrvatskih građana ne upućuje predominantno u investicije i razvitak već u neke druge sfere, koje sa stajališta kriterija ubranog razvitka proizvodnje i zaposlenosti imaju spekulativni karakter. Na jednoj je strani pretpostavka da se s monetarnim suverenitetom može i mora nešto učiniti u smjeru aktivne ekonomke politike i ubranja proizvodnje i zaposlenosti, a na drugoj se strani instrumenti, institucije i financijski potencijali, kao oslonac takvoj politici, sve više dovode u pitanje.

Slika 1.

STVARNNI BDP PO STANOVNIKU ZA SREDIŠNJE I ISTOČNOEUROPSKE ZEMLJE EU prosjek = 100

NAPOMENA: Projekcija pretpostavlja za dva postotna poena različiti rast BDP u odnosu na Europsku uniju poslije 2000.

Izvor: Peter Havlik et al.: "Transition Countries in 2001: Robust Domestic Demand, Concerns About External Fragility Reappear", Research Report, No. 277., July 2001., str. 38.

Nešto se ipak mora napraviti. Sve su mjere ekonomske politike u takvoj situaciji povezane i skopčane s određenim rizicima, ali Vlada i postoji zbog toga da povlači odgovarajuće (dobro promišljene) poteze i da prikuplja poene u slučaju uspjeha i da snosi posljedice rizika i neuspjeha. Opetovano smo na posljednjim opatijskim savjetovanjima predlagali da se u koncepciji strategije razvitka Hrvatske pripremi varijacija o temi zadržavanja monetarnog suvereniteta sve do ulaska u Europsku uniju ili njegova napuštanja i nešto prije nego se to dogodi. Pitanje nije marginalno, već je naprotiv, duboko strateško. Tu bi u svakom slučaju jedna aktivnija ekonomska politika oslonjena na odgovarajuću koncepciju i strategiju razvitka, kao i na znanost i takve planske institucije kakva je bila Državni zavod za makroekonomske analize i prognoze, dakle sve bi to moglo pomoći razrješavanju spomenutih proturječja i kontroverzi (i s njima povezanim kolebanjima) u donošenju odgovarajućih djelotvornih odluka.

Umjesto zaključnih razmatranja

Zemlje u tranziciji u proteklim su se devedesetima, kao i na početku novoga stoljeća, nalazile pod snažnim utjecajima euroatlantskih integracijskih procesa i globalizacijskih trendova, jednako kao i pod utjecajem ekonomskog neoliberalizma. Većina zemalja u tranziciji prebrodila je tranzicijsku krizu, pa su u godini (2000.) ostvarile pozitivne stope rasta BDP.

Najbolje su rezultate postigle europske, osobito središnje europske zemlje u tranziciji. One su bile najbolje pripremljene za tranziciju i nisu se dale zavesti utjecaju nekritične primjene ekonomskog neoliberalizma.

Većina europskih, posebno središnje europskih, zemalja u tranziciji, nalazi se u prvom bloku zemalja za prijem u Europsku uniju. Najbolja je među njima susjedna i prijateljska Slovenija, koja će među prvima prestati nositi naziv zemlje u tranziciji i postat će članicom Europske unije. Hrvatska će zbog poznatog slijeda događaja u devedesetima morati pričekati još neko vrijeme.

Koliko će to vrijeme biti nitko još zasad ne može odgovoriti. Najpozitivnija je činjenica da se međunarodna pozicija Hrvatske od početka godine 2000. bitno promijenila i popravila. Hrvatska je svojim potpisom pristupila Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju. Hrvatska je jasno deklarirala svoj strateško - politički stav i želju za što brže uključivanje u Europsku uniju.

Brzinu uključivanja Hrvatske u Europsku uniju determinirat će čimbenici unutarnjeg i vanjskog karaktera. Prvi se čimbenici odnose na djelotvornost razvitka odgovarajućeg makroekonomskog i makropolitikog okruženja. Tu pripadaju i funkcija pravne i socijalne države, i vladavina prava, i zaštita ljudskih prava i sloboda, i svladavanje pojava mafiokratskog karaktera, i ne kao manje važno, nego naprotiv, tempo i brzina rasta BDP.

Važnim strateškim pitanjima na koja Vlada mora odgovoriti pripada i pitanje monetarnog suvereniteta. Hoće li se do svršetka integracijskih procesa zadržati ili će se napustiti i prije uključivanja u Europsku uniju. Drugi su čimbenici koji će determinirati brzinu uključivanja Hrvatske u Europsku uniju vanjskopolitičkog karaktera. Opća međunarodna ekonomska, politička, vojna i sigurnosna situacija može utjecati na ubrzavanje prijema Hrvatske u Europsku uniju i prije nego što se ostvare neki pretpostavljeni razvojni kriteriji u okvirima 50% od prosječnog BDP po stanovniku zemalja Europske unije. Postoji dosta osnova za pretpostavku da će se to dogoditi, pa se ipak valja nadati dobrome.

LITERATURA:

1. *Baletić, Zvonimir* (ed. et. al.): "Hrvatsko gospodarstvo u tranziciji (Croatian Economy in Transition)", Ekonomski institut, Zagreb, 1999.
2. *Berend, Ivan T.*: "From Regime Change to Sustained Growth in Central and Eastern Europe", Economic Survey of Europe, 2000., No. 2/3. United Nations, New York and Geneva.
3. *Blaire Tonny.*: "The Third Way, New Politics for the New Century", The Fabian Society, 1998.
4. *Bogomolov, Oleg T.* (ed. et. al.): "Market Forces in Planned Economies", MacMillan in association with the International Economic Association, London, 1990.
5. *Bratko, Stjepan* (ed. et. al.): "Tržišna demokracija u Hrvatskoj, Stanje i perspektive, HAZU Zagreb - Varaždin, 2001.
6. *Družić, Ivo*: "Makroekonomsko ograničenje tranzicijske strategije (Macroeconomic Restraint of Transitional Strategy)", Ekonomski pregled, br. 7-8, 2000.
7. *Gidens Anthoony*: "The Third Way: The Renewal of Social Democracy", Cambridge University Press, 1998.
8. *Gidens Anthoony.*: "The Third Way and its Critics", Cambridge Polity Press, 2000.
9. Economic Commission for Europe: "Economic Survey of Europe", 2000., br. 1. United Nations, New York and Geneva, 2000.
10. *Goić, Srećko* (ed. et. al.): "The Fourth International Conference on "Enterprise in Transition", University of Split, Faculty of Economics, Split, Hvar 2001.
11. *Grgić, Mato*: "Globalizacija financijskih tržišta i liberalizacija financijskih transakcija (Globalization of Financial Markets and Liberalization of Financial Transactions)", Ekonomski pregled, br. 2-3, 1998.
12. *Havlik, Peter* (ed. et. al.): "Countries in Transition 1999." WIIW Handbook of Statistics, The Vienna Institute for International Economic Studies, 1999.

13. *Havlik, Peter* (ed. et. al): "Transition Countries in 2001: Robust Domestic Demand, Concensus About External Fragihity Reappear", The Vienna Institute for International Economic Studies, Research Reports, No 277. , July 2001.
14. *Kolodko, Grzegorz*: "Economic Neoliberalism Became Almes Irrelevant...", *Transition*, Vol. 9, No. 3, June 1998., World Bank, Washington, D.C.
15. *Kolodko, Grzegorz*: "Globalization, Catching-Up: From the Recession to the Growth in the Countries in Transition", IMF Working Paper, *Ekonomist*, br, 7-8, Zagreb, 2000.
16. *Macesich, George*: "International Monetary Fund: A New Role", *Ekonomski pregled*, br. 1-2, 2000.
17. *Mervar, Andrea*: "Liberalizacija međunarodnih finansijsko kapitalnih transakcija (Liberalization of International Financial and Capital Transactions)", *Ekonomski pregled*, br. 1-2, 1999.
18. *Podkaminer, Leon* (et. al.): "The Transition Economies: Externally Conditioned Improvements in 2000. Slowdowns and Adjustments Likely in 2001. and 2002." The Vienna Institute for International Economic Studies, 2001., str. 93.
19. *Saunders, Christopher T.* (ed. et. al.): "Economics and Politics of Transition", MacMillan, London, 1992.
20. *Saunders, Christopher T.* (ed. et. al.): "Eastern Europe in Crisis and the Way Out", MacMillan, London, 1995.
21. *Saunders, Christopher, T.* (ed. et. al.): "The Role of Competition in Economic Transition", MacMillan, London, 1993.
22. *Stiglitz, Joseph*: "Beyond the Washington Consensus", *Transition*, Vol. 9, No. 3 1998, World Bank, Washington D.C.
23. *Transition Report 2000*. European Bank for Reconstruction and Development, London, 2000.
24. *Veselica, Vladimir i Vojnić, Dragomir*: "Misli i pogledi o razvitku Hrvatske (Thoughts and Views on Croatian Development)", HAZU Hrvatsko društvo ekonomista, Zagreb, 1999.
25. *Vojnić, Dragomir*: "Ekonomija i politika tranzicije (Economics and Politics of Transition)", *Ekonomski institut*, Zagreb, 1993.
26. *Zdunić, Stjepan* (ed. et. al.): "Privatizacija u politici gospodarskog razvitka Hrvatske (Privatization in the Policy of Economic Development of Croatia)", *Ekonomski institut*, Zagreb, 1991.
27. *World Development Report 2000/2001*. Attacking Poverty, The World Bank, Washington, 2001.
28. *World Economic Outlook*, October 2000. "Focus on Transition Economies", International Monetary Fund, Washington, 2000.

QUO VADIS CROATIA - INTEGRATION PROCESSES, GLOBALIZATION TRENDS AND COUNTRIES IN TRANSITION: HISTORICAL RETROSPECTIVE AND CURRENT MOMENT, WHERE IS CROATIA

Summary

During the past ninetieth as well as at the beginning of new century countries in transition were strongly influenced by Euro-Atlantic integration processes and globalization trends, as well as economic neoliberalism. Majority of countries in transition got over transitional crisis and realized positive GDP growth rates in 2000. European, better to say Central European countries in transition achieved best results. They were best prepared for transition and did not allow to be misled by the influence of non-critical application of economic neoliberalism. Majority of European especially Central European countries in transition belongs to the first block of countries for admission into the European Union. The best amongst them is neighboring and friendly Slovenia which will among the first become the member of the European Union and stop being country in transition. Due to sequence of events during the ninetieth, Croatia will have to wait for some time more. So far nobody knows how long will this time take. The most positive fact is that international position of Croatia has essentially changed and improved since the beginning of 2000. By its signing, Croatia rapproched Stabilization and Association Agreement. Croatia clearly declared its strategically-political attitude and desire for as fast as possible integration into the European Union. The promptness of integration of Croatia into the European Union is determined by factors of internal and external character. The first factors refer to efficiency of development of adequate macroeconomic and macropolitical environment. The function of legal and social state, the rule of law, human rights and freedom protection, overcoming maffiacracy and especially GDP growth rate and promptness, are included here as well. Important strategic question that government must answer to is the question of monetary sovereignty, whether to keep it till the end of integration processes or leave it even before integration into the European Union. The other factors which will determine the rate of integration of Croatia into the European Union have foreign-political character. General international economic, political, military and safety situation can influence the acceleration of accession of Croatia into the European Union even before some supposed development criteria are realized within 50 percent of average GDP per capita of the countries of the European Union. There is enough presumption for that to happen so we can hope it will turn out well.